

Makalenin Türü : Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi : 02.05.2025
Kabul Tarihi : 08.10.2025

 <https://doi.org/10.29029/busbed.1689754>

BİNGÖL’DE ENGELLİ OLMAK: SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Kemal NAZLI¹

ÖZ

İnsanlık tarihi kadar eski ve sosyolojik bir olgu olan engellilik, kültürel, tarihsel ve inanç temelli farklılıklar çerçevesinde çeşitli yaklaşımlarla ele alınmıştır. Tarihsel süreçte çoğu toplumda engellilik çoğunlukla anormal bir durum olarak değerlendirilmiş, bu nedenle engelli bireyler dışlanmış ve toplumdaki izole edilmiştir. Ancak 21. yüzyılın başlarından itibaren engelli bireylerin karşılaştıkları sorunlara yönelik farkındalık artmış; temel hak ve özgürlüklerden yararlanmalarını sağlamak ve sosyal yaşama etkin katılımlarını desteklemek amacıyla ulusal ve uluslararası düzeyde çeşitli hukuksal düzenlemeler hayata geçirilmiştir. Bu çalışma, fenomenolojik desende kurgulanmış olup, Türkiye’de engelli nüfus oranının yüksek olduğu illerden biri olan Bingöl’de yaşayan engelli bireylerin karşılaştıkları sorunları betimlemeyi ve çözüm önerileri geliştirmeyi amaçlamaktadır. Araştırma verileri, ölçüt örnekleme yöntemiyle belirlenen, engellilere yönelik faaliyet gösteren derneklerin yöneticileriyle gerçekleştirilen görüşmeler aracılığıyla elde edilmiştir. Veriler, içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Bulgular, olumsuz tutum ve yaklaşımlar, erişilebilirlik sorunları ve çözüm önerileri ana temalarına bağlı olarak oluşturulan alt tema başlıkları altında sunulmuştur. Buna göre, Bingöl kent yaşamında bina ve üst geçit asansörleri, engelli asansörleri, kaldırımlar, engelli rampaları, sarı bantlar, engelli tuvaletleri, parklar, alışveriş merkezleri ve ibadethanelerdeki fiziksel çevre uyarlama eksiklikleri, engelli bireylerin toplumsal yaşama etkin katılımını ciddi ölçüde kısıtlamaktadır. Ayrıca, evlilik, ulaşım, istihdam ve sosyal-kültürel hizmetlere erişim gibi alanlarda da önemli sorunlar yaşandığı belirlenmiştir. Katılımcıların, engelli bireylerin karşılaştıkları sorunlara yönelik çözüm önerileri ise, farkındalık eğitimlerinin yaygınlaştırılması, fiziksel çevre odaklı iyileştirme çalışmalarının yapılması ve denetim mekanizmalarının etkinleştirilmesi temaları etrafında şekillenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Engellilik, Erişilebilirlik Sorunları, Sarı Bantlar, Bina ve Üstgeçit Asansörleri, Bingöl

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, Solhan Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, knazli@bingol.edu.com, <https://orcid.org/0000-0003-4865-4495>

Article Type : Research Article
Date Received : 02.05.2025
Date Accepted : 08.10.2025

<https://doi.org/10.29029/busbed.1689754>

BEING DISABLED IN BİNGÖL: CHALLENGES AND PROPOSED SOLUTIONS

Kemal NAZLI¹

ABSTRACT

Disability, a sociological phenomenon as old as human history itself, has been approached through various perspectives shaped by cultural, historical, and belief-based differences. Historically, in many societies, disability has often been perceived as an abnormal condition, leading to the exclusion and isolation of individuals with disabilities from broader society. However, since the early 21st century, increased awareness of the challenges faced by disabled persons has resulted in national and international legal reforms aimed at securing their fundamental rights and promoting active social participation. This study is designed within a phenomenological framework and aims to describe the challenges encountered by individuals with disabilities living in Bingöl, one of the provinces in Turkey with a relatively high proportion of disabled population, and to develop potential solutions to these challenges. Research data were collected through interviews with managers of associations serving disabled individuals, selected via purposive sampling. The data were analysed using content analysis methodology. The findings reveal that major challenges cluster around negative societal attitudes and physical accessibility issues. In particular, inadequate infrastructure—including elevators, specialized disabled elevators, sidewalks, ramps, tactile paving, accessible restrooms, parks, shopping centres, and places of worship—significantly limit disabled individuals' participation in social life. Additional difficulties were noted in marriage, transportation, employment, and access to socio-cultural services. Participants emphasized solutions focused on expanding awareness training, improving physical environments, and strengthening monitoring mechanisms.

Keywords: Disability, Accessibility, Tactile Paving, Elevators for Disabled Persons, Bingöl

¹Asst. Prof., Bingöl University, Solhan Vocational School of Health Services, knazli@bingol.edu.com, <https://orcid.org/0000-0003-4865-4495>

1. GİRİŞ

Engellilik, insanlık tarihi ile yaşıt olan sosyolojik bir olgudur (Stiker, 2019). Toplumsal bir olgu olan engellilik, insana özgü bir durumdur. Hemen hemen her birey, yaşamın belli evrelerinde çeşitli sebeplere bağlı olarak, geçici veya kalıcı türden bir engele sahip olabilir (Dünya Sağlık Örgütü [WHO], 2011). Engellilik, aynı zamanda farklı anlamlarda kullanılmaya müsait muğlak bir kavramdır (CDC, 2013). Engellilik kavramına ilişkin evrensel ve ortak bir tanımlamanın yapılamamış olmasında, engelliliğin çok boyutlu dinamik yapısının etkili olduğu (Burcu, 2011; Finkelstein, 1987; Kahraman Güloğlu, 2022; Peters, 2000; Siebers, 2001; Stiker, 2019; Şişman, 2012; Taylor, 1999) düşünülmektedir. Bununla birlikte kavramla ilgili kullanılan dil ve tercüme farklılıkları, STK ve hükümetlerin yaklaşım farklılıkları ve kültürel yaklaşım farklılıklarının da etkili olduğu görülmektedir. İlgili literatür (Burcu, 2011; Gürler, 2016; Gürün & Karaağaç, 2017; Karaağaç, 2017; Partici, 2018; Şişman, 2012) incelendiğinde, engelliliğin tanımlanması ve engelli bireylerin etiketlenmesinde, önceleri olumsuz çağrışımlara sahip “*sakatlık, sakat, malul, özür, özürlü, engellilik, engelli vb.*” sözcükler kullanılırken; süreç içerisinde engelliliğe karşı gelişen pozitif tutum ve yaklaşımların etkisiyle “*engeli olan birey, özel gereksinimli birey, özel bireyler vb.*” olumlu çağrışımlara sahip sözcüklerin kullanılmaya başlandığı görülmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO, 2011) engelliliği, anatomik yapı ve bedensel işlevlerde bozulma, hareket etmede kısıtlılık, eğitim, iş yaşamı ve sosyal yaşama katılımda kısıtlılık şeklinde tanımlamaktadır. Cavkaytar ve Diken (2005), bireylerin fizyolojik, anatomik ve psikolojik özelliklerinde çeşitli sebeplere bağlı olarak oluşan kayıp veya işleyiş bozukluğu nedeniyle, yaş, cinsiyet veya toplumsal rollerini gereği gibi yerine getirememesi durumu olarak tanımlamaktadır. Seyyar’a (2011) göre engellilik, bireyin bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal ve sosyal bakımlardan yeteneklerini çeşitli düzeylerde yitirmesi sonucunda, gündelik ihtiyaçlarını karşılamada ve sosyal hayata katılımda güçlüklerle karşılaşmaları nedeniyle başkalarının desteğine ve fiziksel çevre düzenlemelerine gereksinim duyulmasını gerektiren bir kısıtlılık halidir. Engelli ise çeşitli sebeplere bağlı olarak, değişen oranlarda fiziksel, zihinsel, sosyal ve duygusal yetilerinde bozukluk olan kişidir. 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun, engelli bireyi; fiziksel, zihinsel, ruhsal ya da duygusal yetilerinde belli düzeylerde kayıp yaşayan ve bu nedenle toplum yaşamına diğer bireylerle eşit koşullarda, tam ve etkin katılımı engellenen kişi olarak tanımlamaktadır. Engelli bireyler, görme, işitme, hareket etme, anlama bakımlarından farklılaşan düzeylerde kısıtlılığı olan kimselerdir. Bazı durumlarda bu kısıtlılık haline, duygusal ve davranışsal bozukluklar da eşlik edebilir. Engelli bireylerin hepsinin ortak noktası, başkalarının desteği ve çevresel uyarlama olmaksızın bazı günlük yaşam aktivitelerine katılımlarını zorlaştırabilecek önemli bir işlev kısıtlaması yaşamalarıdır (CDC, 2013). Bununla birlikte Dünya Sağlık Örgütü (WHO, 2011) engelliliğin, bireyin biyolojik ve sosyal çevre özelliklerinin betimlenmesi ile sınırlanamayacağını; aksine bireyin sağlık koşulları ile kişisel ve çevresel faktörleri arasındaki etkileşiminin sonucunda oluşan kapsamlı bir kavram olduğuna dikkat çekmektedir.

Tarihsel süreç içerisinde dünyanın neredeyse her yerinde var olan bu toplumsal olguya, dönemden döneme, kültürden kültüre ve inançtan inanca farklı yaklaşımlar sergilenmiştir (Stiker, 2019). Tarihte dünyanın birçok yerinde engellilik anormal bir durum olarak karşılandı ve engelli bireyler toplumdan tecrit edildiler. Öyle ki Yahudilik teolojisi kapsamında değerlendirilen Kumran metinlerine göre (Stiker, 2019) engel türü ve çeşidini bakılmaksızın bedensel ve zihinsel engeli olan tüm bireylerin toplum içine dahi çıkarılmaması gerektiği vurgulanmıştır. Kökenleri milattan öncesine kadar giden Putperest (paganizm) inançların egemen olduğu dönemlerde, engellilik ebeveynlerin işledikleri bir suçtan ötürü Tanrı’nın cezalandırması olarak düşünülmüştür. Bu nedenle engelli bireylere yardım etmek, toplumsal hayata katmak suç olarak kabul edilmiş, engelliler şehir dışına itilmiş ve ölüme terk edilmişlerdir (Öztürk, 2011). Engellilere yönelik bu dışlayıcı anlayış, tek tanrılı dinlerle birlikte pozitif yönde değişmeye başlamış, engelli bireylere acıma duygusuyla yaklaşmış ve engelli bireyler korumaya alınmıştır (Baykoç Dönmez & Şahin, 2018). İslam peygamberi Hz. Muhammed ve Hristiyanlık inancının peygamberi Hz. İsa engelli bireylere uygulanan bu dışlayıcı anlayışı reddetmişlerdir (Stiker, 2019). Öyle ki İslam peygamberi Hz. Muhammed, engelli bireylere yakın ilgi göstermiş, yetenekleri ölçüsünde onlara toplumsal hayatta çeşitli görevler vermiştir. Örneğin, görme engeli olan Abdullah İbn Mektum’u Medine şehrinde ayrıldığı zamanlarda yerine vekil olarak bırakmış; ortopedik engeli olan Muaz İbn Cebel’i Yemen şehrine vali olarak atamıştır (Özer, 2015).

İlki Dünya Sağlık Örgütü tarafından 2011 yılında çıkarılan Dünya Engellilik Raporu’na (WHO, 2011) göre, dünya üzerinde bir milyardan fazla engelli birey yaşamaktadır. Engelli bireylerin yaklaşık 200 milyonu işlevsel bozukluklara sahiptir. Birleşmiş Milletler Afet Risk Azaltma Ofisi (UNDRR, 2023) güncel verilerine göre, engelli bireylerin toplam dünya nüfusuna oranı %16 olarak tespit edilmiştir. Söz konusu raporlara (UNDRR, 2023; WHO, 2011) göre, engelli bireylerin önemli bir oranı, sosyal yaşamlarını sürdürürken ciddi güçlüklerle karşılaşmaktadırlar. Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi (CRPD, 2006), engelli bireylerin diğer bireyler gibi tüm temel hak ve özgürlüklerden tam yararlanmasını güvence altına almaktadır. Sözleşme, tüm taraf devletleri; engelli bireylere yönelik her türlü ayrımcılığı önlemeye, bu bireylerin iş ve toplumsal yaşama etkin katılımlarını sağlamaya ve ihtiyaç duydukları destek ve hizmetlere erişimlerini güvence altına almaya yönelik gerekli tedbirleri almaya davet etmektedir. Türkiye’de Aile Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından, 2021 yılında

engelli bireylerin, herkes gibi eşit hak ve özgürlüklerden yararlanmaları, toplumsal katılım ve hizmetlere erişimlerini güvence altına almak amacıyla “2030 Engelsiz Vizyon” belgesi çıkarılmıştır. Ancak Birleşmiş Milletler Afet Risk Azaltma Ofisi (UNDRR, 2023) ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO, 2011), engelli bireylerin diğer bireylere oranla daha olumsuz sosyal olanaklara sahip oldukları ve yasalarla kendilerine tanınmış olan çeşitli haklardan yeterince yararlanmadıkları ve hizmetlere erişimle ilgili ciddi sorunlar yaşadıklarına dikkat çekmektedir. Benzer şekilde Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Örgütü (UNDESA, 2023) verilerine göre, engelli bireylerin, gündelik yaşam aktivitelerini yerine getirebilmeleri için, alanlara, pazarlara, alışveriş merkezlerine ve diğer sosyal hizmetlere erişimlerini sağlayacak destekleyici alt yapı hizmetlerinin yetersiz kaldığı görülmektedir.

Türkiye’de engelli bireylerin temel hak ve özgürlüklere erişimini güvence altına almak ve toplumsal yaşama eşit koşullarda katılımlarını sağlamak amacıyla yürürlüğe konulan 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun, engelliliği önleyici tedbirlerin alınması ve erişilebilirliğe ilişkin yasal düzenlemelerin yapılmasına zemin hazırlamıştır. Bu kapsamda engellilerin eğitim, sağlık, istihdam ve sosyal destek hizmetlerinden yararlanma hakları yasal olarak güvence altına alınmış; kamusal alanlar ile ulaşım araçlarının erişilebilirliği zorunlu hale getirilmiştir. Ancak güncel araştırmalar (Ay, 2018; Babaoğlu, 2018; Şat & Göver, 2017; Uludağ Güler & Çakı, 2021; WHO, 2011; Yenipazarlı vd., 2020), yasal düzenlemelere rağmen, engelli bireylerin hizmetlere erişiminde çeşitli yapısal ve sosyal engellerin devam ettiğini ortaya koymaktadır. Bu sorunlar arasında erişilebilirlik eksiklikleri, hizmet sunumundaki yetersizlikler, olumsuz toplumsal tutumlar, sağlık, eğitim, ulaşım ve istihdama erişimde yaşanan güçlükler, yetersiz politika ve standartlar, uygun olmayan bilgi ve iletişim teknolojileri ile karar alma süreçlerine katılım eksikliği öne çıkmaktadır.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışma, Türkiye’de engelli nüfus oranının yüksek olduğu iller arasında yer alan Bingöl’de (ASHB, 2023), engelli bireylerin karşılaştığı temel sorunları tespit etmeyi ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır. Engelli bireyler yararına faaliyet gösteren dernek yöneticilerinin görüşlerine göre,

1. Engelli bireylerin Bingöl kent yaşamında karşılaştıkları sorunlar nelerdir?
2. Engelli bireylerin karşılaştıkları bu sorunlara ilişkin çözüm önerileri nelerdir?

1.2. Araştırmanın Önemi

Engellilik alanında yapılan araştırmaların çoğu büyükşehir merkezli yürütülmüş olup, sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı bölgelerdeki engelli bireylerin yaşam koşullarına dair sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu yönüyle çalışma, Bingöl özelinde yürütülen nadir araştırmalardan biri olarak, alandaki önemli bir boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. Ayrıca, yerel bağlamda engelli bireylerin toplumsal yaşama katılımı, hizmetlere erişimi ve sosyal dışlanma deneyimlerinin derinlemesine analiz edilmesi, hem literatüre katkı sağlayacak hem de politika yapıcılar için yol gösterici veriler sunacaktır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Deseni

Bu araştırma, nitel araştırma desenleri içerisinde yer alan fenomenolojik desende gerçekleştirilmiştir. Fenomenolojik desen, farkında olduğumuz ancak hakkında ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara ilişkin derinlikli verilerin toplanmasını temel amaç edinerek, olguların tüm yönleriyle bilinirliğine odaklanır (Yıldırım & Şimşek, 2016). Fenomenolojik desende, katılımcıların herhangi bir fenomenle ilgili olarak ne hissettikleri araştırma konusu yapılarak, derinlemesine bir anlayışın kazanılması amaçlanır (Patton, 2014).

2.2. Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmanın katılımcıları, amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Ölçüt örneklemede, çalışma grubuna dahil edilecek kişilerin belirli özellikleri taşımalarına dikkat edilir (Büyüköztürk vd., 2014). Araştırmada ölçüt örnekleme yönteminin tercih edilmesinin nedeni, araştırma konusu ile ilgili katılımcıların deneyim zenginliğine sahip olmalarının (Creswell, 2016) önem arz etmesidir. Bu gerekçeden hareketle, araştırmada tamamen engelli bireyler yararına hizmet veren bir derneğin başkanlığını yürütüyor olmak veya yönetim kurulunda yer almak ölçütü aranmıştır. Bingöl Valiliği İl Sivil Toplumla İlişkiler Müdürlüğü kayıtlarına göre, yukarıda belirlenen ölçütleri sağlayan, Bingöl il genelinde engelli bireylerin kurmuş oldukları veya engelli bireyler yararına hizmet veren toplam 5 sivil toplum kuruluşunun olduğu tespit edilmiştir. Bunlar: Bingöl Engelliler Kültür Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, Altı Nokta Körler Derneği Bingöl Şubesi, Bütün Engelliler Yardımlaşma ve Kalkındırma Derneği, Türkiye Beyazay Derneği Bingöl Şubesi, Genç Engelsiz Yaşam

Yardımlaşma ve Dayanışma Derneğidir. Böylece araştırmanın katılımcıları, engelli bireyler yararına faaliyet gösteren 5 dernek başkanı ve 5 dernek başkan yardımcısı olmak üzere 10 kişiden oluşmaktadır.

Tablo 1.

Katılımcılara İlişkin Demografik Özellikler

Rumuz	Engel Türü	Dernekteki Görevi	Eğitim Düzeyi	Görüşmenin Süresi
Aydın	Ortopedik	Başkan	Lisans	52 dakika
Yasin	-	Başkan	Lisans	48 dakika
Necat	Ortopedik	Başkan	Lisans	37 dakika
Fırat	Hafif Düzey Görme	Başkan	Lise	49 dakika
Sedat	Hafif Düzey Görme	Başkan	Lise	56 dakika
Nedim	Ortopedik	Başkan Yrd.	Lise	36 dakika
Yaşar	Ortopedik	Başkan Yrd.	Ortaokul	45 dakika
Cuma	Ortopedik	Başkan Yrd.	Lise	33 dakika
Ali	Orta Düzey Görme	Başkan Yrd.	Ortaokul	37 dakika
Talat	Ortopedik	Başkan Yrd.	İlkokul	29 dakika

2.3. Veri Toplama Araçları ve Süreci

Engelli bireylere hizmet veren derneklerin yöneticileri ile gerçekleştirilen görüşmelerde, araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formu iki bölümden oluşmaktadır. Formun birinci bölümünde, katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin bilgiler yer almaktadır. Görüşme formunun ikinci bölümünde ise katılımcılara yöneltilen aşağıdaki sorular yer almaktadır:

1. Kişisel gözlem ve yaşantılarınız, engelli birey ve engelli yakınları tarafından sizlere yansıyan şikâyet ve talepler temelinde Bingöl’de engelli bireylerin yaşadıkları temel sorunlar nelerdir?

2. Engelli bireylerin karşılaştıkları bu sorunlara ilişkin çözüm önerileriniz nelerdir?

Verilerin toplanmasına başlamadan önce etik kurul onayı için Bingöl Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kuruluna başvuruda bulunulmuştur. Etik kurul onayı alındıktan sonra verilerin toplanmasına geçilmiştir. Görüşme sürecine geçilmeden önce, kendileriyle görüşme yapılması planlanan tüm katılımcılar telefonla aranarak, Bingöl özelinde engelli bireylerin yaşadıkları sorunlar ve bu sorunlara ilişkin çözüm önerileri konulu bir araştırma yapılacağından söz edilmiş ve bu araştırmaya katkı sunup sunmayacakları sorulmuştur. Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan tüm dernek yöneticileri, gönüllü olarak araştırmaya katkı sunmayı kabul etmişlerdir. Katılımcılarla belirlenen takvim ve saate göre görüşmeler planlanmıştır. Görüşme öncesi katılımcılara araştırmanın amacı açıklanmış ve katılımcıların kişisel bilgilerine yer verilmeyeceği anlatılmıştır. Araştırma verilerinin bilimsel etik ve yayın kurallarına uygun olarak, tamamen engelli bireylerin yaşadıkları sorunların tespiti ve yaşanan bu sorunların çözümüne ilişkin önerilerin geliştirilmesinde kullanılacağı anlatılarak, katılımcıların rahat edecekleri bir görüşme ortamı sağlanmaya çalışılmıştır. Katılımcıların 8’i ile yüz yüze, 2’si ile ise telefon aracılığıyla görüşme gerçekleştirilmiştir. Telefonla gerçekleştirilen görüşmelerin gerekçesi, katılımcılardan birinin tedavi amacıyla il dışında bulunması; diğerinin ise sağlık sorunları nedeniyle yüz yüze görüşmeye katılamamış olmasıdır. Görüşmeler, katılımcıların onayı alınarak, ses kaydı esasına göre gerçekleştirilmiştir. Ses kaydına rıza göstermeyenlerle yapılan görüşmeler not tutma esasına göre yapılmıştır. Görüşmelerin toplam hacmi 7 saati aşmaktadır.

2.4. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizinde temel amaç, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım & Şimşek, 2016). Bu temel amaç doğrultusunda nitel verilerin analizindeki basamaklar açıkça belirtilmelidir. Bu amaçla öncelikle elde edilen ham verilerin (ses kayıt dosyalarının ve görüşme esnasında tutulan notların) numaralandırılarak transkript edilmesi, verilerin tekrar tekrar okunması, verilerin kodlanması, kodlar arasındaki ilişkilerin sorgulanması, birbiriyle ilişkili kodların belirlenerek anlam bütünlüğü sağlayan tema ve bu ana temalar altında alt temalar geliştirilerek veri analizleri yapılır (Büyüköztürk vd., 2014; Creswell, 2016; Yıldırım & Şimşek, 2016). Bu araştırmada da öncelikle görüşme ses kayıtları transkript edilmiştir. Transkript edilen ses kayıtları ve görüşme notları düzenlenerek, her katılımcı için görüşme metin dosyaları oluşturulmuştur. Verilerin analizi sürecinde, bilimsel yayın etik kuralları gereği her katılımcıya birer kod isim (Tablo 1) verilmiş ve katılımcıların gerçek isimleri gizli tutulmuştur. Daha sonra oluşturulan görüşme metin dosyaları tekrar tekrar okunarak, kodlar oluşturulmuştur. Kodlar arasında anlam bütünlüğü gözetilerek temalar ve alt temalar geliştirilmiş, bu temalar üzerinden analizler gerçekleştirilmiştir.

2.5. Verilerin Tutarlılık ve İnandırıcılığı

Nitel araştırma verilerinin bilimselliğinin sağlanmasında, araştırma süreç ve sonuçlarının tutarlı ve başka araştırmacılar tarafından yeniden uygulanabilir olması önem taşımaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2016). Bu bakımdan verilerin uzun süreli etkileşimler sonucu elde edilmesi, verilerin benzer çalışma sonuçlarıyla gösterdikleri tutarlılık durumları, araştırma sonucunda elde edilen bulguların katılımcılarla paylaşılması ve katılımcı teyitlerinin alınması (Lincol & Guba, 1986) önem taşımaktadır. Bununla birlikte, verilerin toplanması sürecinde özenli davranılıp ayrıntılı veri kayıtlarının tutulması (Creswell, 2016) ve verilerin analizinde detaylı betimlemelere yer verilmesi ve araştırma bulgularının doğrudan alıntılara desteklenmesi gerekmektedir (Creswell & Miller, 2000). Araştırma kapsamında, verilerin tutarlılık ve inandırıcılığını temin etmek amacıyla, veri toplama sürecinde ses kayıtları alınmış ve kapsamlı alan notları tutulmuştur. Elde edilen bulgular, katılımcı ifadelerinden yapılan doğrudan alıntılarla desteklenmiş; ayrıca bulgular, katılımcı doğrulaması yoluyla teyit edilerek analiz süreci derinleştirilmiştir.

3. BULGULAR

Elde edilen verilerin analizi sonucunda ortaya çıkan bulgular, **“Olumsuz Tutum ve Yaklaşımlar, Erişilebilirlik Sorunları ve Çözüm Önerileri”** olmak üzere 3 ana tema ve bu ana temalara bağlı olarak ortaya çıkan alt temalar altında (Tablo 2) sunulmuştur.

Tablo 2.

Araştırma Bulgularına İlişkin Tema ve Alt Temalar

Tema	Alt Tema
Olumsuz Tutum ve Yaklaşımlar	Aile ve toplumun olumsuz tutumu Toplu taşıma araç şoförlerinin olumsuz tutumu
Erişilebilirlik Sorunları	Kaldırımlar ve sarı bantlar Engelli rampaları Bina ve üst geçit asansörleri Park ve cami engelli tuvaletleri Akbiil Evlilik ve aile kurmak İstihdam ve işe yerleştirme Sosyal ve kültürel etkinlikler
Çözüm Önerileri	Farkındalık ve bilinçlendirme eğitimleri Fiziksel çevre rehabilitasyon çalışmaları Denetim

3.1. Olumsuz Tutum ve Yaklaşımlar

Katılımcı görüşleri, engelli bireylere yönelik olumsuz tutum ve yaklaşımların iki temel başlık altında yoğunlaştığını ortaya koymaktadır. Bunlardan ilki, engelliliğe dair toplumsal algının şekillendiği en erken çevre olan aile ve toplumun dışlayıcı ve önyargılı tutumlarıdır. İkincisi ise, özellikle toplu taşıma hizmetlerinde görevli şoförler ile kooperatif yönetiminin sergilediği ayrımcı ve duyarsız yaklaşımlardır.

3.1.1. Aile ve Toplumun Olumsuz Tutumu

Engelliler yararına kurulan dernek temsilcilerinin görüşlerine göre, engelli bireyler için esas engel ailede başlamaktadır. Aile genel olarak, engelli çocuğu olduğu için utanmakta, mümkün mertebe engelli bireyini toplumdan saklamaktadır. Toplumun engellilik ve engelli bireylere yönelik olumsuz tutumundan dolayı, bazı aileler çocuklarını dışarıya bile çıkarmamaktadır. Bu da bazı engellilerin yaşamlarının evle sınırlı olmasına ve engelli bireylerin sosyal yaşamdan yalıtılmasına neden olmaktadır. Toplumun engelli bireylere yönelik bu olumsuz tutumuna bir katılımcı şu sözlerle dikkat çekmektedir;

“...Engelli çocuğumun yanında ailesine çocuğunuz neden böyle oldu, çocuğunuz insanlara saldırıyor mu, işitiyor mu, bu çocukla nasıl baş ediyorsun gibi sorular sorulabilmektedir. Aile çocuğuyla birlikte bir toplu taşıma aracına binse veya çocuğunu bir parka götürdüğünde, çevrede bulunan insanların bakışları onları rahatsız etmektedir. Bu nedenlerden ötürü aile engelli bireyini toplumdan saklamaktadır...” (Aydın).

Benzer şekilde, kendisi de engelliler yararına faaliyet gösteren bir derneğin başkanı olan başka bir katılımcı ise, toplumun bu olumsuz yaklaşımının bazen çok uç noktalara varabildiğini şu sözlerle dile getirmektedir;

“...Engelli olmayan normal insanların engellilere bakış tarzları çok olumsuz, dışlayıcı ve rencide edicidir. Örneğin, bir anne, ağlayan çocuğuna veya yaramazlık yapan çocuğuna akıllı uslu durmazsan Deli Ahmet’i çağıracağım, diyor...” (Yasin).

Katılımcı görüşlerinden de anlaşılacağı üzere, toplumun engelli bireylere yönelik tutumu, dışlayıcı ve rencide edici olabilmektedir. Bu olumsuz tutum, ailelerin utanmalarına, üzülmelerine, rencide olmalarına hatta çocuklarını mümkün mertebe topluma çıkarmamalarına bile neden olabilmektedir. Denilebilir ki bazı engellilerin yaşamlarının evle sınırlı kalmasına ve toplumdan yalıtılmalarına, toplumun bu olumsuz tutumu neden olmaktadır. Bununla birlikte, kimi engellilerin hayatlarının dört duvarla sınırlı kalmasında, ailelerinin eğitim düzeylerinin düşüklüğü ve ilgisizliği de neden olabilmektedir. Bu durum, kendisi de bir engelli olan, aynı zamanda bir engelliler derneği başkanı olan katılımcının şu ifadelerinden de anlaşılmaktadır:

“... Öyle aileler var ki, engellisini ihmal ediyor. İhtiyaçlarını çok da önemsemiyor. Neye ihtiyacı var ki zaten engellidir, diyor. Bir kaşık çorba versen, yeterlidir. Hatta bu tür aileler, engelli çocukları için devletin verdiği maaşı bile ev harcamalarında hatta sağlıklı olan çocukları için kullanıyorlar...” (Necat).

3.1.2. Toplu Taşıma Araç Şoförlerinin Olumsuz Tutumu

Katılımcı görüşlerine göre, engelli bireylerin yaşadığı önemli sorunlardan biri, şehir içi toplu taşıma hizmetlerinde karşılaştıkları ayrımcı ve dışlayıcı tutumlardır. Engelliler yararına hizmet veren dernek yöneticileri, bu konuda çok sayıda şikâyetin kendilerine doğrudan iletiliğini, özellikle araç şoförlerinin engelli bireylere yönelik olumsuz yaklaşımlarının sıklıkla gündeme geldiğini ifade etmektedirler. Gelen şikâyetler arasında en yaygın olanı, halk otobüsü şoförlerinin engelli bireyleri duraklarda gördüklerinde durmamaları ya da araçlarına almamalarıdır. Bu duruma örnek olarak, ortopedik engeli olan bir katılımcı bizzat yaşadığı bir olayı şu sözlerle aktarmaktadır:

“...Bir gün Uydukent Mahallesi’nden çarşıya giderken, tekerlekli sandalye kullanan bir engelli bireyle karşılaştım. ‘Abi burada durabilir misin? Gelen araçlar beni gördüklerinde durmuyor’ dedi. Ben de koltuk değnekleri kullanan ortopedik bir engellyim; onun arkasında durarak birlikte beklemeye başladık. Şoför bizi görünce durdu ama çok şaşırıldı. ‘Normalde kimse durmaz’ dedi. Araca binebilmesi için orta kapıdaki rampanın açılmasını istedim. Ancak birçok şoför, bu rampayı indirmeyi zaman kaybı olarak görüyor. O yüzden tekerlekli sandalyeli birini görünce durmuyorlar bile...” (Necat).

Bazı durumlarda toplu taşıma aracı şoförlerinin, engelli bireylere yönelik azarlayıcı, küçümseyici ve rencide edici ifadeler kullandıkları belirtilmiştir. Toplu taşıma aracı şoförlerinin, engelli bireylere yönelik bu olumsuz tutumlarına ilişkin, bir dernek yöneticisi yaşadığı kişisel deneyimini şu sözlerle aktarmaktadır:

“...Otobüse bindiğimizde bazı şoförler, ‘Devlet size maaş veriyor, evinizde oturun. Sürekli dışarı çıkıyorsunuz’ şeklinde tepkiler veriyorlar. Kimileri ise ‘Sen engelli değilsin’ ya da ‘Raporun sahtedir, parayla almışsındır’ gibi ithamlarda bulunuyor. Bingöl’de şehir içi ulaşım özel sektöre ait; yani belediye değil, kooperatif işletiyor. Bir gün ücretsiz biniş kartımı kullanarak otobüse bindim. Şoför bana, ‘Bu raporları parayla alıyorsunuz, aslında engelli değilsiniz’ dedi. Ben de kendisine, ‘Ne malum, senin de yarım saat sonra bir kaza geçirip engelli olmayacağın?’ diye cevap verdim. Tartışma kavgaya dönüştü, küfür ettiler. Mahkemelik olma, noktasına geldik...” (Fırat).

Toplu taşıma araçlarında yaşanan bu tür deneyimlerin yalnızca fiziksel engelli bireylerle sınırlı kalmadığı, görme engelli bireylerin de benzer tutumlara maruz kaldığı görülmektedir. Katılımcı dernek başkanlarından biri, görme engeli olan üyelerinden birinin yaşadığı bir olayı şu sözlerle aktarmaktadır:

“...Tamamen görme engelli olan bir üyemiz var. Bir gün annesiyle halk otobüsüne biniyor. Şoför görme engelli üyemizi ve annesini otobüse alıyor. Araca bindikten sonra, görme engelli adamın yanına gelerek, ellerini gözlerine götürüyor. Gerçekten kör mü, değil mi, diye ellerini gözlerinin önünden sağa sola getirip, götürüyor. Tabii engellimiz görmediği için, durumun farkında değil. Annesi de çocuğu üzülmesin diye sesini çıkarmıyor. Eve gittiklerinde annesi oturup ağlıyor. Çocuğu neden ağladığını sorunca, durumu anlatıyor. O da daha sonra yaşadığı bu durumu gelip derneğimize şikâyet etti...” (Sedat).

Katılımcıların çoğunluğu, bu tür olumsuz tutum ve davranışların yaygın olduğunu belirtmiş olmakla birlikte, tüm şoförlerin aynı şekilde davranmadığını da vurgulamıştır. Bu bağlamda katılımcılardan biri, sayıları az da olsa empati kurabilen, duyarlı şoförlerin de varlığına dikkat çekmiştir:

“Sayıları az da olsa kimi araç şoförleri engellilere oldukça duyarlı davranışlarda bulunabiliyor. Hepsini demiyorum. Çok az da olsa empati yapan şoförler de var...” (Necat).

Bu bulgular, şehir içi toplu taşıma hizmetlerinde görevli şoförlerin tutumlarının, engelli bireylerin sosyal yaşama katılımını doğrudan etkileyen önemli bir unsur olduğunu göstermektedir. Katılımcı anlatımları, yalnızca fiziksel erişilebilirliğin değil, aynı zamanda toplumsal farkındalık ve etik duyarlılığın da engelli bireylerin ulaşım hakkını kullanabilmeleri açısından kritik olduğunu ortaya koymaktadır.

3. 2. Erişilebilirlik Sorunları

Katılımcıların engelli bireylerin karşılaştıkları sorunlara ilişkin görüşleri analiz edildiğinde, bu sorunların büyük ölçüde kamu hizmetlerine ve sosyal mekânlara erişimle ilişkili olduğu görülmektedir. Kaldırımlar ve sarı bantlardan engelli asansörlerine, toplu taşıma uygulamalarından sosyal-kültürel etkinliklere, evlenip aile kurmaktan istihdam olanaklarına kadar geniş bir yelpazeyi kapsadığı görülmektedir. Tüm bu sorun alanları, “**erişilebilirlik sorunları**” ana teması altında ilgili alt temalar çerçevesinde sistematik olarak sunulmuştur.

3.2.1. Kaldırımlar ve Sarı Bantlar

Araştırma bulguları, engelli bireylerin Bingöl şehir yaşamında, özellikle kaldırımlara döşenen sarı bantlarda (iz yolları) yürürken ciddi fiziksel engellerle karşılaştıklarını ortaya koymaktadır. Görme engelli bireylerin baston yardımıyla sarı bantların üzerindeki yüzey dokularını takip ederek yollarını bulmaları beklenirken, bu yolların çeşitli biçimlerde engellenmesi hareket kabiliyetlerini büyük ölçüde sınırlamaktadır.

Katılımcıların aktardığına göre, bu engellerin başında yayaların sarı bantlar üzerinde durarak sohbet etmeleri, esnafların kaldırımlara masa, sandalye, çöp kutusu gibi nesneler yerleştirilmesi ve bu nesnelerin özellikle sarı bantların üzerine konumlandırılması gelmektedir. Bir katılımcı, bazı esnafların kaldırımlara bilinçsizce yerleştirdikleri eşyaları, özellikle görme engelli bireylerin kent içinde güvenli biçimde hareket etmelerini nasıl engellediğini şu ifadelerle aktarmaktadır:

“...Eснаflarımız çok anlayışsız. Esnaflarımız kaldırımları işgal ediyor. Masa sandalye atıyor. Eşya koyuluyor. Bazen bu eşyalar, biz görme engelli vatandaşlar için yapılan sarı bantların, iz yollarının üzerinde de oluyor. Geçenlerde, bir üyemiz derneğe gelirken, kaldırımda esnafın sarı bant dediğimiz iz yolunun üzerine bıraktığı zücaciye eşyalarına çarpmış. Eşyalar dağılmış. Esnaf üyemize, dönüp kör müsün demiş...” (Sedat).

Ayrıca, kaldırımlar üzerinde yer alan elektrik panoları, direkler ve zaman zaman kaldırıma park edilen araçlar da engelli bireyler açısından çeşitli fiziksel engellere yol açmaktadır. Kaldırımlarda karşılaşılan bu tür yapısal sorunlara ilişkin yaşadığı deneyimi, görme engelli bir dernek başkan yardımcısı şu şekilde aktarmaktadır:

“...Bazen kaldırımda sarı bantta yürürken, bazı insanlarımız sarı bantta durup birbiriyle sohbet ediyor. Tak onlara çarpıyorum. Bazı kaldırımlarda da sarı bant var ama hemen yanında demir direk var. Sözde sarı bantta yürüyorsun tak demir direğe çarpıyorsun. Bak! Alnımdaki bu iz daha tazedir. Geçenlerde kaldırımda sarı bantta yürürken, demir direğe çarpmaktan oldu...” (Ali).

Araştırma bulguları, Bingöl kent merkezindeki fiziksel çevre düzenlemelerinin özellikle görme engelli bireyler için yeterli ve erişilebilir olmadığını ortaya koymaktadır. Kaldırımlara döşenen sarı bantlar, görme engelli bireylerin bağımsız hareketini kolaylaştırması beklenirken; bu alanların yayalar tarafından işgal edilmesi, esnaf tarafından masa, sandalye veya çöp kutularıyla kapatılması gibi uygulamalar, engelli bireylerin güvenli hareket etmelerini ciddi biçimde tehdit ettiği söylenebilir.

3.2.2. Engelli Rampaları

Katılımcı görüşleri, Bingöl kent merkezinde bulunan engelli kaldırım rampalarının, özellikle tekerlekli sandalye kullanıcıları için yeterince ergonomik ve güvenli olmadığını ortaya koymaktadır. Kaldırımlara geçişi sağlamak üzere yapılan rampaların, çoğu zaman erişilebilirlik standartlarına uygun tasarlanmadığı ve zamanla yıpranarak kullanımı daha da zorlaştırdığı ifade edilmiştir. Kendisi de ortopedik engelli olan bir dernek başkanı, bu durumu şu ifadelerle aktarmaktadır:

“Kaldırımlar, engelli rampaları ve merdivenler engellilerin kullanımına uygun olmayabiliyor. Kaldırımların yapımı planlanırken, tasarımlarının hem bedensel hem de görme engelli bireylerin özelliklerine uygun olması gerekir. Pratikte yol ve kaldırımlar arası geçişlerde bir tekerlekli sandalye yolu var. Fakat ergonomik değil. Tekerlekli sandalye kullanımına çok da uygun yapılmıyor. Bazen de bu rampalar deforme olmuş durumda olabiliyor...” (Ayдын).

Engelli rampalarına ilişkin sorunlar yalnızca kaldırımlarla sınırlı kalmamakta; banka ATM’leri gibi kamusal hizmet alanlarında da benzer erişilebilirlik problemleri yaşanmaktadır. Örneğin, ATM’lerin çoğunun birkaç basamak yukarıda konumlandırılması, hem görme engelli bireyler hem de tekerlekli sandalye kullanıcıları için erişimi güçleştirmektedir. Bu durumu katılımcı dernek yöneticilerinden biri şu sözlerle ifade etmiştir:

“...Görme engelliler olsun, işitme engelliler olsun fark etmez; para çekmek için ATM’ye gidecekler. ATM’ye gittiklerinde orada birkaç basamak bulunuyor. ATM, zeminden birkaç basamak yukarıda. Kişi, merdivenleri fark edemiyor; ayağı basamaklara takılıyor ve düşüyor, kafasını çarpıyor. ATM’lerin sıfır zeminde olması lazım. Çünkü oraya sadece görme engelliler değil, tekerlekli sandalye kullanan ortopedik engelliler de gelecek. Bingöl’de çoğu ATM’ye erişmek için birkaç basamak çıkmak gerekiyor...” (Necat).

Bu ifadeler, engelli bireylerin günlük yaşamda sık kullandıkları alanlarda bile erişilebilirlik sorunlarıyla karşı karşıya kaldıklarını, özellikle fiziksel çevre düzenlemelerinin evrensel tasarım ilkelerine göre yapılmadığını göstermektedir.

3.2.3. Bina ve Üst Geçit Asansörleri

Katılımcıların görüşlerine göre, Bingöl kentinde engelli bireylerin karşılaştığı temel sorunlardan biri, hem binalarda hem de üst geçitlerde asansör yetersizliğidir. Bu sorun, engelli bireyler evden çıktıkları ilk andan itibaren kendini göstermektedir. Özellikle bedensel engelli bireyler, park, çarşı, gezinti alanları veya alışveriş merkezlerine ulaşmak istediklerinde, sıklıkla konut binalarındaki asansör eksikliğiyle karşılaşmaktadır. Eski yapıların çoğunda asansör bulunmamakta veya asansörlere erişimi sağlamak için yapılan rampalar tekerlekli sandalye kullanımına uygun şekilde tasarlanmamaktadır. Bu durumun özellikle ortopedik engeli olan bireyler açısından aşılması gereken ciddi bir güçlük olduğuna, katılımcılardan biri şu sözlerle dikkat çekmektedir:

“...Özellikle ortopedik engelli, tekerlekli sandalyeye bağımlı bireyler dışarı çıkmak istediklerinde evden ilk adımı atar atmaz sorun başlıyor. Binalarda asansör yok. Çoğu binada yok. Yeni binalarda olsa bile asansör zemine kadar inmeyebiliyor; bazısı doğrudan bir kat yukarıda duruyor...” (Aydın).

Katılımcılara göre, binalarda asansör bulunmaması ya da mevcut asansörlerin tekerlekli sandalye kullanıcılarının ihtiyaçlarına uygun şekilde tasarlanmamış olması, engelli bireylerin yaşamını doğrudan olumsuz etkilemektedir. Özellikle asansörlerin zemine kadar inmemesi ya da dar ve erişilemez yapıda olması, bu bireylerin günlük yaşam aktivitelerine katılımını kısıtlamaktadır. Katılımcılar, bu fiziksel engelleri aşmak için kucakta taşınmak veya merdivenlere halı sermek gibi geçici ve işlevsiz yöntemlerin kullanılmak zorunda kaldığını ifade etmişlerdir. Katılımcı dernek başkanlarından biri, engelli bireylerin yaşadıkları bu güçlüğü şu sözlerle aktarmaktadır:

“...Geçenlerde Engelsiz Yaşam Merkezimizin önünde ortopedik engelli bir üyemizle sohbet ettim. Eski TOKİ’lerde oturuyor. Orada asansör yok. Zemin artı iki katta yaşıyor. Diyor ki, bina merdivenlerinden inerken tekerlekli sandalye kaymasın diye merdivenlere halı sermişiz. O şekilde binadan inip çıkıyorum...” (Fırat).

Bu tür engeller yalnızca konutlarla sınırlı kalmamaktadır. Yapılan görüşmeler, üst geçitlerde de asansör eksikliği ve yanlış uygulamaların yaygın olduğunu göstermektedir. Bazı üst geçitlerde asansör kabini inşa edilmiş olmasına rağmen içine asansör yerleştirilmediği, kullanıcıların bu nedenle geçitleri kullanamadığı ifade edilmiştir. Dernek yöneticilerinden biri, engelli bireylerin yaşadıkları bu güçlüğü şu sözlerle ifade etmektedir:

“Bingöl’deki üst geçitlerden geçebiliyor musun? Tamamen görme engelli, tekerlekli sandalye kullanan var. Bunlar üst geçitten nasıl geçsin? Asansör kabini koymuşlar ama içinde asansör yok. Üyemiz bir keresinde ‘Üst geçitten yolun karşısına geçmek istiyorum ama asansör olmadığı için geçemiyorum’ dedi. Biz gidip onu oradan alıp kavşaktan geçirdik. Bazı binalarda devletten asansör yeri için para alınmış, kabin yapılmış ama içine asansör konmamış.” (Fırat).

Araştırma bulguları, engelli bireylerin Bingöl kent yaşamında sosyalleşme, işe gitme, alışveriş yapma ve kamusal alanlara katılım gibi günlük yaşam pratiklerine aktif biçimde katılma isteği taşıdıklarını ortaya koymaktadır. Ancak konutlarda ve üst geçitlerde asansör sistemlerinin yetersizliği ya da erişilebilirlik standartlarına uygun tasarlanmamış olması, bu katılımın önünde ciddi bir engel oluşturduğu söylenebilir.

3.2.4. Park ve Cami Engelli Tuvaletleri

Engelliler yararına faaliyet gösteren dernek yöneticilerine göre, engelli bireylerin kent yaşamına katılımını sınırlayan önemli sorun alanlarından biri, park ve cami gibi kamusal alanlardaki tuvaletlerin erişilebilirlik ve hijyen açısından yetersizliğidir. Dernek yöneticisi katılımcıların ifadelerine göre, Bingöl’deki pek çok parkta, engelli bireylerin fiziksel özelliklerine uygun ve kolay erişilebilir tuvaletler bulunmamaktadır. Özellikle engelli bireyler ile engelli çocuğa sahip ailelerin, park gibi kamusal alanlara gitme konusunda ciddi tereddütler yaşadığı belirtilmiştir. Bu tereddütlerin temelinde, söz konusu alanlarda engelli bireylerin kullanımına uygun lavabo olanaklarının bulunmaması yer almaktadır. Yaşanan bu soruna, bir dernek yöneticisi şu ifadelerle dikkat çekmiştir:

“Parka gitmek isteyen engellilerin veya engelli çocuğunu parka götürmek isteyen ailelerin aklına gelen ilk şey, engelli lavabosudur. Biliyor, parka gitse kısa bir süre sonra lavabo ihtiyacı olacak. Bingöl’de hiçbir parkta engelli lavabosu yok. O zaman da parka gitmekten vazgeçiyorlar...” (Aydın).

Katılımcılar, engelli tuvaletlerine ilişkin yaşanan sorunların yalnızca parklara özgü olmadığını, benzer durumların camilerde de görüldüğünü ifade etmiştir. Katılımcı görüşlerine göre, camilerin büyük çoğunluğunda engelli bireyler için tuvalet ya hiç bulunmamakta ya da mevcut olanlar erişilebilirlik ve hijyen açısından ciddi yetersizlikler taşımaktadır. Bir dernek yöneticisi, engelli bireylerin karşılaştıkları bu güçlüğü şu sözlerle aktarmaktadır:

“...Abdest alma, WC'ye gitme sorunumuz var. Bazı camilerde engelli WC'leri var ama tüm ibadethanelerde olması lazım. Olanlar da temiz değil. Hacılar Camisi'nde var ama pislik içinde. Hatta bazı WC'ler kapalı, bazısında da paspas ve çekpas gibi temizlik malzemeleri bırakılmış. Ulu Cami'de hiç yok. Tuvaletler en az bir kat yerin altında. Gitmek istesen bile, engelli rampası olmadığı için gidemiyorsun...” (Cuma).

Cami abdesthanelerinin erişilebilirliğine ilişkin bulgular, özellikle bu alanların zeminden en az bir kat aşağıda konumlanması ve gerekli rampa ya da asansör sistemlerinin bulunmaması ile ilgilidir. Özellikle zeminden en az bir kat aşağıda konumlanan bu tuvalet alanlarına, gerekli rampa ya da asansör sistemlerinin olmaması nedeniyle erişim sağlanamamaktadır. Ayrıca, cami abdesthanelerinde görme engelli bireyler için yönlendirici sarı bantların bulunmaması ve tuvaletlerin ücretli olması da erişilebilirliği kısıtlayan diğer unsurlar arasında yer almaktadır. Yaşanan bu soruna dernek yöneticisi katılımcı, şu sözlerle dikkat çekmektedir:

“... Bir de bize cami abdesthanelerinin WC' leri ile ilgili çok şikâyet geliyor. Gidemediklerini söylüyorlar. Ya evde abdest alıp geliyorlar ya da gidemiyorlar. Aşağıya inip, cami abdesthanesinde abdest almaya cesaret edemiyorlar. Çünkü orada ne sarı bant var. Ne iz yolu var...” (Nedim).

Cami abdesthaneleriyle ilgili yaşanan bir diğer önemli sorun, tuvaletlerden ancak ücret karşılığında yararlanılabilesidir. Dernek yöneticisi olan bir başka katılımcı, engelli bireylerin karşılaştıkları bu durumu şöyle aktarmaktadır:

“...Cami abdesthaneleriyle ilgili bize gelen şikâyetlerden biri de abdesthanelerin kullanımından ötürü alınan ücrettir. Camiyi halk yaptı. Oradaki lavabo tuvaletler ticarethaneye dönüştürüldü. Madem sen tuvaletler için para alıyorsun, onun engelli rampalarını yap, bunun klozetini yap, temizliğini dört dörtlük yap. Dernek başkanı olarak bunları bizzat kendim il müftüsüne ilettim ama kendini sağa sola atıyor...” (Fırat).

Katılımcı görüşlerine göre, hizmetlere erişimle ilgili engelli bireylerin yaşadıkları önemli sorunlardan biri de dini ibadetlerin yerine getirilmesinde yaşanmaktadır. Normal vatandaşlar gibi engelli bireyler de dini mekânlar olan camilerde ibadet etmek istemektedir. Camilerin namaz kılma bölümüne erişimde de sorun yaşanmaktadır. Bingöl'de bulunan camilerin neredeyse tamamı zeminden en az bir kat yukarıda olduğu için, özellikle ortopedik engellilerin erişimini olanaksız kılmaktadır. Yaşanan bu soruna dernek yöneticisi katılımcı, şu sözlerle dikkat çekmektedir:

“...Engellilerin ibadet etme hakkı yok mu? Var. Siz de biliyorsunuz, Bingöl'deki camiler zeminden en az bir, bazıları ise iki ya da üç kat yukarıda yer alıyor. Çünkü camilerin alt katlarında genellikle iş merkezleri ve marketler bulunuyor. Peki, ortopedik engeli olan, tekerlekli sandalye kullanan bireyler bu camilere nasıl ulaşsın? Görme engelliler nasıl çıksın? Bu, yalnızca engelli rampalarıyla çözülebilecek bir durum değil — ki çoğu camide rampa da yok zaten...” (Sedat).

Benzer şekilde bir başka katılımcı da bu duruma şu sözlerle dikkat çekmektedir:

“...Camilerimizin çoğunda engelli bireylerin cemaatle namaz kılmak için camiye erişmelerine olanak sağlayan engelli rampası veya asansör bulunmamaktadır...” (Talat).

Engelliler yararına faaliyet gösteren tüm dernek yöneticileri, engelli tuvaletleri ile ilgili yaşanan tüm bu sorunların, engellilerin diğer normal vatandaşlar gibi, gerek hizmetlere erişimlerini gerekse sosyal hayata katılımlarını ciddi anlamda kısıtladığını belirtmişlerdir. Onlara göre, bu sorun, engellilerin sadece park ve açık alanlardan yararlanmalarını engellemekte, aynı zamanda en temel insan hakkı olan ibadethanelerden yararlanmalarını da imkânsız hale getirmektedir. Başka bir ifadeyle, gerek engelli abdesthaneleri ile ilgili yaşanan erişim problemleri, gerekse camilerde engelli rampaları ve engelli asansörlerinin olmayışı, engelli bireylerin cami cemaati ile birlikte namaz kılmalarını ve camilerde bireysel olarak ibadet etmelerini olanaksız hale getirmektedir.

3.2.5. Akbil (Ücretsiz Toplu Taşıma Biniş Kartı)

Katılımcılara göre, engelli bireylerin yaşadıkları bir diğer önemli sorun, AKBİL olarak adlandırılan ücretsiz toplu taşıma biniş kartlarının yıllık vize (aktivasyon) işlemlerinin gerçekleştirilmesi esnasında yaşanmaktadır. AKBİL kartlarının, vize işlemlerinin yapılabilmesi için, engelli bireylerden e-Devlet sistemi üzerinden alınmış engelli raporlarının çıktısını ibraz etmeleri istenmektedir. Buna göre, e-Devlet çıktısı raporlarını ibraz eden engellilerin AKBİL kartları vize edilirken; e-Devlet çıktısı engelli raporları olmayanlarınki ise vize edilmemektedir. AKBİL kartları vize edilmeyince de engelliler ve engelliler yararına kurulmuş olan dernek temsilcileri ile toplu taşıma kooperatifi yetkileri arasında anlaşmazlıklar, suçlamalar ve tartışmalar yaşanmaktadır. Bu sorunun yol açtığı mağduriyetleri, bir dernek yöneticisi şu ifadelerle aktarmaktadır:

“... Raporlarımız süresiz olduğu halde AKBİL kartlarımızı vize etmeye gittiğimizde, bizden engelli raporlarımızın e-devlet çıktısını istiyorlar. Rapor önceden alındığı için e-Devlette görünmeyince, ücretsiz biniş kartlarımız iptal ediliyor...” (Sedat)

AKBİL kartları ile ilgili katılımcıları rahatsız eden bir başka husus ise, toplu taşıma araçlarına binerken, kartların okutulması esnasında kart okuyucudan “ücretsiz” diye bir ses gelmesidir. Onlara göre bu ses rencide edici olmaktadır. Katılımcılardan biri, söz konusu uygulamanın engelli bireylerde oluşturduğu rahatsızlığa şu sözlerle vurgu yapmıştır:

“...Toplu taşıma araçlarına binerken, kullandığımız AKBİL kartını, kart okuyucuda okuttuğumuzda, cihazdan “Ücretsiz” diye bir ses geliyor. Toplum içerisinde ücretsiz deyince, rahatsız oluyorum. Kartı okuttuğumuzda “ücretsiz” sesi yerine “duutt” diye bir ses gelse daha mutlu oluruz...” (Nedim).

3.2.6. Evlilik ve Aile Kurmak

Araştırma bulguları, engelli bireylerin yaşadıkları önemli sorunlardan birinin de evlenip aile kurmak konusunda yaşandığını ortaya koymaktadır. Aynı zamanda engelli bir birey olan dernek yöneticisi, engelli bireylerin evlenip yuva kurma isteklerinin, aile ve toplumun olumsuz tepkisiyle karşılaştığına, şu sözlerle dikkat çekmektedir.

“Toplumda engellilerin evlenip yuva sahibi olmalarına sıcak bakılmıyor. Bizzat kendimden örnek vereyim. EKPSS sınavına girdim, Doğu Anadolu Bölge birincisi oldum. Memur olarak atandım. Artık cebime düzenli bir maaş girmeye başlamış. Evlenip aileden bağımsız yaşamak istiyorum. Babam seni kim kandırdı, ben senin yerinde olsam evlenmem, gezer keyfime bakarım, dedi. Elin kızını getireceksin biz mi bakacağız. Sen bize yüksün yetmiyor, bir de karın yük olacak, diyorlar...” (Necat).

3.2.7. İstihdam ve İşe Yerleştirme

Görüşmelerde, tüm dernek yöneticilerinin dile getirdikleri bir diğer sorunun, engelli bireylerin istihdamı ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. Katılımcılara göre, tüm engelli grupları için olmasa da özellikle işitme engelliler, hafif düzeyde görme engelliler ve bazı ortopedik engellilerin özellikleri ve yeterlikleri göz önünde bulundurularak istihdam edilmeleri sağlanabilir. Katılımcılardan biri, yaşanan bu soruna şu sözlerle dikkat çekmektedir:

“...İşitme engelliler okulunu bitirmiş, elinden çok iş geliyor. İşe girmek yuva kurmak istiyor. Aileden bağımsız yaşamak istiyor, işitme engelinin derdi bu. Çalışmak istiyor ama iş yok. Gidip geziyor iş arıyor. Kurumları esnafları, mağazaları geziyor. İş sahipleri de diyor ki ama sen konuşamıyorsun, seni nasıl işe alalım. Oysa onların da yapabilecekleri çok iş var. Temizliğe ver, tezgâhı topla düzenlesin. Ayağından, kulağından engelliye beyninden engelli değil ya. Görme ve ortopedik engellilerden diksiyonu çok güzel olanlar var. Bir telefon santralinin başına ver. Çağrı merkezine ver...” (Necat)

İstihdam ve işe yerleştirme süreçleri ile ilgili olarak dile getirilen bir diğer sorun da, kamu kurumlarında engelli bireylere yönelik personel alımlarının yetersizliğidir. Katılımcılardan biri, kamuda işe yerleştirmelerin yetersiz kaldığını, şu sözlerle dile getirmektedir:

“...İlise ve üniversite mezunları için EKPSS sınavı puanları esas alınarak, yılda bir bazen iki kez kamuya yerleştirmeler yapılıyor. Ancak ilköğretim ve ortaokul mezunu engellilerde yerleştirmeler kura ile yapılıyor. Kendimden örnek vereyim. Ortaokul mezunuyum 2014 yılından beri kura sistemindeyim, ismim var. Ama kura bana denk gelmiyor...” (Fırat).

Katılımcılara göre, istihdam alanında karşılaşılan bir diğer yaygın problem ise, engelli bireylerin işe alımında özel sektörde faaliyet gösteren firmaların yasal yükümlülüklerini yerine getirmemeleridir. Katılımcılardan biri, yaşanan bu soruna şu ifadelerle dikkat çekmektedir:

“...Devletin mevzuatı, özel sektör çalışanlarının 40’te 1’i engelli olacak, diyor. Ama uygulamada kanununun gereğini yapan işletmeler çok az. Çoğu firma göstermelik olarak engelli çalışanı var gösteriyor ama gerçek durum öyle değil...” (Sedat).

3.2.8. Sosyal ve Kültürel Etkinlikler

Dernek yöneticileriyle yapılan görüşmelerde, engelli bireylerin karşılaştıkları bir diğer önemli sorun ise, sosyal ve kültürel etkinliklerin engellilerin özel durumlarının dikkate alınarak planlanmamasıdır. Örneğin, herhangi bir konuda düzenlenen bir seminer, konferans veya sempozyumda engelli bireyler düşünülmemektedir. Katılımcılardan biri, düzenlenecek olan sosyal etkinliklerde, işaret dili uzmanlarına duyulan gereksinime şu ifadelerle dikkat çekmektedir:

“...Örneğin, bir konferans düzenleniyor. İşitme engeli olan bireylerin durumu dikkate alınmıyor. İşitme engeli olan arkadaşlarımızın da bu tür sosyal faaliyetlerden yararlanma hakkı var. Bu tip etkinliklerde, işaret dili uzmanları var. Görevlendirilebilir. Kanun bunu söylüyor, ben değil...” (Ali).

Ayrıca, engelli bireylerin rahatça spor yapabilecekleri spor komplekslerinin olmaması, engelli bireylere yönelik düzenlenen sosyal ve sportif etkinliklerin sayıca az ya da işlevsel açıdan yetersiz olması, engelli bireylerin sportif faaliyetlere erişimini sınırlandırdığı, katılımcılar tarafından vurgulanan önemli sorunlardan biridir. Bu bağlamda

engelli bireylere özgü, özel olarak tasarlanmış yüzme havuzlarının bulunmaması, ciddi bir eksiklik olduğuna dikkat çekilmiştir. Katılımcılardan biri, engelli bireylere özgü yüzme havuzuna duyulan şiddetli gereksinimi şu sözlerle dile getirmektedir:

“...Örneğin Bingöl’ de engelli bireylerin aileleriyle birlikte gidip yüzebilecekleri bir havuz yok. Bu konuda çok talep var. Geçenlerde bir üyemiz fiziksel engeli olan çocuğunu havuza götürmüş. Tabi orada farklı bir muamele görmüş, rencide edici. Çocuk, sanırım havuzu kirletmiş. Aile ve çocuk mahcup olmuş. Şimdi engelli bireylere mahsus bir havuz olsa bunlar olmayacak...” (Talat).

Bu durum, kamuya açık sosyal alanların engelli bireylerin ihtiyaçları gözetilerek düzenlenmemesinin, hem fiziksel hem de psikososyal açıdan dışlayıcı sonuçlar doğurduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, engelli bireylerin ve ailelerinin, ayrımcılığa maruz kalmadan toplumsal yaşama katılımını sağlayacak kapsayıcı mekânlara olan gereksinim vardır.

3. 3. Çözüm Önerileri

Katılımcıların, engelli bireylerin karşılaştıkları sorunlara yönelik çözüm önerileri, farkındalık eğitimlerinin yaygınlaştırılması, rehabilitasyon odaklı fiziksel çevre iyileştirme çalışmalarının yapılması ve denetim mekanizmalarının etkinleştirilmesi temaları etrafında şekillenmektedir. Bu temalar, hem toplumsal duyarlılığın artırılmasına hem de erişilebilirliğe yönelik yapısal eksikliklerin giderilmesine yönelik çok boyutlu bir yaklaşımı yansıtmaktadır.

3.3.1. Farkındalık ve Bilinçlendirme Eğitimleri

Katılımcılara göre, engelli bireylerin karşılaştıkları tüm bu güçlüklerin çözümüne ilişkin çözüm önerilerinin başında toplumun tüm kesimlerine yönelik “farkındalık ve bilinçlendirme” eğitimleri gelmektedir. Onlara göre, yaşanan bu sorunların tek sorumlusu ne sadece içinde yaşanılan toplum ne yetkililer ne de engelli bireylerin aileleridir. Bir dernek yöneticisi, farkındalık ve bilinçlendirme eğitimlerinin önemini şu sözlerle vurgulamaktadır:

“...Şimdi sadece devlet yetkililerini suçlamak veya kurumları suçlamakla da bu sorunlar çözülmez. Engelli bireyler de haklarını arayacak. Engelli bireylerimiz ve aileleri de devletin, yasaların kendilerine tanıdığı hakları bilmiyorlar. Öncelikle, engelli bireyler ve ailelerine devletin ve yasaların tanıdığı haklar konusunda ciddi bir bilgilendirme yapılması şart...” (Fırat).

Benzer şekilde bir başka katılımcı, engelli bireylerin yaşadıkları tüm bu sorunların çözümünde farkındalık ve bilinçlendirme eğitimlerinin hayati öneme sahip olduğunu şu sözlerle aktarmaktadır:

“... Engelli üyemiz haklarını bilmiyor, aile zaten orali değil. Tamam, son yıllarda yapılan farkındalık çalışmaları kısmen de olsa etkili olmuş ama yeterli değil. Hâlâ bu noktada çok geriyiz. Hani bazen haberlere de konu oluyor. Bazı aileler engelli çocuklarla çocuklarının aynı okulda okumalarına bile sıcak bakmıyor. Maalesef okumuşlarımız da engelli olanlara karşı olumsuz tutum sahibiler. Toplumun tüm kesimlerinde bu olumsuz tutuma rastlamak mümkün. Onun için bana göre, farkındalık eğitimleri şart. Hocam bunun öncelikli çözümü eğitim, eğitim, eğitim...” (Necat).

Katılımcı görüşlerine göre, engelli bireylerin karşılaştıkları sorunların çözümü, toplumun bütün kesimlerinin periyodik olarak tekrarlanan farkındalık ve bilinçlendirme eğitimlerinden geçirilmesi ve ilgili kurumların düzenli aralıklarla gerçekleştirecekleri etkili denetimlerle mümkün kılınabilir.

3.3.2. Fiziksel Çevre Rehabilitasyon Çalışmaları

Katılımcı görüşlerine göre, engelli bireylerin erişilebilirlik ile ilgili yaşadıkları bazı güçlüklerin çözümü yapılacak fiziksel çevre rehabilitasyon çalışmalarından geçmektedir. Katılımcılar, engelli bireylerin kent yaşamına aktif katılımını sağlamak amacıyla çeşitli fiziksel çevre düzenlemelerine ihtiyaç duyulduğunu belirtmişlerdir. Bu bağlamda, bina ve üst geçitlerde bulunan engelli asansörlerine yönelik iyileştirme çalışmalarının yapılması, katılımcıların öncelikli çözüm önerileri arasında yer almaktadır. Katılımcılardan biri asansörler ile ilgili yapılacak iyileştirmelerin önemini şu sözlerle dile getirmiştir:

“...Genelde bina asansörleri zeminden bir kaç basamak yukarıda oluyor. Bazen bir kat yukarıda oluyor. Bu tabi özellikle ortopedik engelliler için büyük sorun. Bina asansörleri merdiven çıkmayı gerektirmeyecek şekilde düzenlenmeli. Ayrıca, engelli bireyler, şehir trafiğinde üst geçitleri bazen kullanmak durumunda kalıyorlar. Ama üst geçitlerde var olan engelli asansörleri ya arızalı ya da kapalı. Bunların onarılması ve kullanıma açık hale getirilmesi gerekir...” (Fırat).

Bir diğer fiziksel çevre düzenlemesi, özellikle tekerlekli sandalye kullanan bireylerin bağımsız hareket edebilmesi için mevcut engelli rampalarının ergonomik standartlara uygun hale getirilmesi ve zamanla deforme olmuş

rampaların onarılması hakkındadır. Katılımcılardan biri, rampaların iyileştirilmesinin ailelerin engelli bireylerini dışarı çıkarma konusundaki tereddütlerini azaltacağını şu sözlerle dile getirmektedir:

“...Engelli rampaları ergonomik olsa, deforme olmuş engelli rampaları onarılsa tekerlekli sandalye kullanan engelli bireyler çarşıya, pazara çıkmak istediklerinde, aileleri onları dışarıya çıkarmak istediklerinde tereddüt etmeyecekler...” (Talat).

Katılımcılar fiziksel çevre düzenlemeleri kapsamında, görme engelli bireylerin kaldırımlarda yön bulmalarını kolaylaştırmak amacıyla, deforme olmuş iz yollarının (sarı bantların) onarılması ve eksik olan kaldırımlara yeni iz yollarının eklenmesi gerektiğini dile getirmişlerdir. Yapılacak fiziksel çevre iyileştirme çalışmalarının, özellikle görme engelli bireylerin sosyal yaşama daha etkin katılımlarını mümkün kılacağını, bir katılımcı şöyle dile getirmiştir:

“...Bazen engelli üyelerimizden deforme olmuş iz yollarından ötürü kaldırımlarda ne tarafa yürümeleri gerektiğini bilemediklerine dair şikayetler alıyoruz. Deforme olmuş iz yolları onarılsa, özellikle görme engellilerin sosyal hayata katılımları bir nebze de olsa mümkün olacak. Bir de bazı ara kaldırımlarda iz yolları yok. Bu kaldırımlara da iz yolları yapılması gerekiyor...” (Fırat).

Benzer şekilde, görme engelli bireylerin kaldırımlarda güvenli ve bağımsız biçimde hareket edebilmeleri için kaldırım üzerindeki elektrik trafosu gibi fiziksel engellerin kaldırılmasının, olası kazaların önlenmesi açısından kritik olduğu vurgulanmıştır. Bu duruma, bir dernek yöneticisi şu sözlerle dikkat çekmiştir:

“...Kaldırımlarda elektrik trafosu gibi engeller oluyor; görme engelli üyelerimiz bazen bunlara çarpıyor. Geçenlerde derneğe gelen bir üyemizin alnındaki yaralanmanın nedenini sorduğumda, kaldırımda yürürken bir elektrik trafosuna çarpıp yere düştüğünü söyledi. Bu tür engeller kaldırılırsa, hem daha güvenli şekilde yürüyebilirler hem de kimseye ihtiyaç duymadan hareket edebilirler...” (Nedim).

Bulgular, fiziksel çevre altyapı eksikliklerinin iyileştirilmesinin, engelli bireylerin hem kamusal hizmetlere erişimini hem de sosyal yaşama etkin katılımlarını olumlu yönde etkileyebileceğini ortaya koymaktadır.

3.3.3. Denetim

Katılımcı görüşlerine göre, engelli bireylerin karşılaştıkları sorunların bir diğer önemli nedeni denetim eksikliği ya da yetersizliğidir. Onlara göre, yeterli ve gerekli denetimlerin yapılması halinde, karşılaşılan bu sorunlar önemli ölçüde çözülebilecektir. Katılımcılardan biri gerekli denetimlerin yapılması halinde sorunların önemli ölçüde çözülebileceğini şu sözlerle dikkat çekmektedir:

“... Hocam denetim yok denetim. Bakanlık denetimleri gereği gibi yapsa, engelli rampaları böyle olur mu? Kaldırımlarda görme engelliler için yapılmış olan sarı bantlar bu kadar deforma ve kullanışsız olur mu? Belediye gereği gibi denetim yapsa esnafın kaldırımları eşyalarla doldurur mu? Üst geçit asansörleri kapalı olur mu? Cami ve abdesthanelerde bulunan engelli lavaboları kir pas içinde olur mu? Denetim yok...” (Yasin).

Katılımcı görüşleri, engelli bireylerin karşılaştıkları fiziksel alt yapı ve erişilebilirlik sorunlarının temelinde denetim mekanizmalarının yetersizliğinin yattığını ortaya koymaktadır. Etkin ve sürdürülebilir denetim süreçlerinin işletilmesi, mevcut fiziksel altyapı sorunlarının giderilmesinde ve erişilebilirliğin sağlanmasında belirleyici bir rol oynamaktadır.

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Yüzyıllar boyunca engelli bireylerin eğitim, sağlık, sosyal ve kültürel alanlara erişimi kısıtlanmış; bu durum, kişilerin temel hak ve özgürlüklerinden sistematik biçimde dışlanmasına yol açmıştır. Ancak 21. yüzyılın başlarından itibaren, özellikle Batı dünyasında engellilik meselesi insan hakları ve toplumsal eşitlik çerçevesinde tartışılmaya başlanmıştır. Buna paralel olarak, Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi (CRPD, 2006; WHO, 2011) gibi uluslararası düzenlemeler, engelli bireylerin toplumun diğer bireyleriyle eşit haklardan yararlanmasını güvence altına almayı hedeflese de, günümüzde hâlâ engellilerin toplumsal yaşamın içinde etkin şekilde yer alması önünde önemli bariyerler bulunmaktadır (UNDESA, 2023; UNDRR, 2023; CDC, 2013). Bu bağlamda, bu çalışmanın amacı Bingöl ilinde yaşayan engelli bireylerin deneyimledikleri güçlükleri betimlemek ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri sunmaktır. Araştırma bulguları, “Olumsuz Tutum ve Yaklaşımlar”, “Erişilebilirlik Sorunları” ile “Çözüm Önerileri” ana temaları çerçevesinde ortaya çıkan alt temalar altında tartışılmış ve yorumlanmıştır.

Araştırma bulguları, engelli bireylerin yaşadıkları sorunların başında gelen engelin, aile ve toplumun olumsuz tutum ve yaklaşımlarıyla şekillendiğini göstermektedir. Bingöl özelinde engelli bireylerin en fazla karşılaştıkları sorunlardan birinin, aile ve toplumun engelli bireylere yönelik olumsuz tutum ve yaklaşımları gelmektedir. Yapılan farklı araştırma bulguları da (Çetintaş, 2017; İlhan İldız & Tezel, 2018; Özcan vd., 2016) engelli bireylere

yönelik tutumlarda belli düzeyde iyileşmeler olmasına rağmen halen toplumun bu bireylere yaklaşımının dışlayıcı ve rencide edici olma niteliğini koruduğunu göstermektedir. Bu olumsuz tutum ve yaklaşımlar, ailelerin utanmalarına, üzülmelerine, rencide olmalarına hatta çocuklarını toplumdan saklamalarına neden olabilmektedir. Aile ve toplumun engellilere yönelik olumsuz tutumları, engellilikle ilgili hem açık hem de örtük önyargılardan (Efendioğlu & Emir Öksüz, 2024; Mamatoğlu & Tasa, 2018) ve aynı zamanda farkındalık ile bilinç düzeylerinin yetersizliğinden (Bucuka, 2019) kaynaklanmaktadır. Engellilik ve engelli bireylere yönelik bu olumsuz tutum ve önyargılar, engellilerin yaşamlarının evle sınırlı olmasına ve engelli bireylerin sosyal yaşamdan yalıtılmalarına neden olmaktadır (Stiker, 2019; Uludağ Güler & Çakı, 2021; WHO, 2011). Diğer yandan ailelerin düşük eğitim düzeyi ve ilgisizliği de engelli bireylerin sosyal izolasyonuna yol açan önemli etkenler arasında yer almaktadır. Bu bulgu, benzer araştırmalarda aile yapısının engellilerin toplumsal dışlanması ve toplumsal katılım düzeyi ile ilişkili olduğu yönündeki bulgularla tutarlılık göstermektedir (Çitil & Doğan, 2019; Gültekin & Sezer, 2017; Uludağ Güler & Çakı, 2021).

Bulgular, engelli bireylerin yaşadıkları bazı önemli sorunların “erişilebilirlik” teması altında kümелendiğini göstermektedir. Erişilebilirliğe ilişkin çeşitli sorunlar, Bingöl kent yaşamında engelli bireylerin toplumsal yaşama katılımını önemli ölçüde kısıtlamaktadır. Bu kapsamda bina ve üst geçit asansörlerinin yetersizliği, kaldırımların uygunsuzluğu, engelli rampalarının eksikliği, iz yollarının (sarı bant) standartlara uygun olmaması, engelli tuvaletlerinin işlevsizliği ile park, alışveriş merkezi ve ibadethane gibi kamusal alanlara erişimde yaşanan güçlükler dikkat çekmektedir. Fiziksel çevreye ilişkin bu sorunların yanı sıra evlilik, ulaşım, istihdam ile sosyal ve kültürel hizmetlere erişimde de ciddi zorluklar yaşanmaktadır. Erişilebilirlik, engelli bireylerin günlük yaşamda karşılaştığı çok boyutlu ve kapsamlı bir sorun alanı olarak öne çıkmaktadır. Uluslararası sözleşmeler (CDC, 2013; CRPD, 2006; UNDRR, 2023; UNDESA, 2023; WHO, 2011), engelli bireylerin sosyal yaşama etkin katılımını sağlamak amacıyla üye ülkelerde erişilebilirlik sorunlarının giderilmesini zorunlu kılmaktadır. Türkiye’de ise 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun (2005) ve 3194 sayılı İmar Kanunu (1985), kentsel fiziksel altyapı ve çevre düzenlemelerinin engelli bireylerin erişimini kolaylaştıracak şekilde planlanmasını yasal bir yükümlülük olarak düzenlemiştir. Ancak, saha bulguları uygulamada erişilebilirlik sorunlarının özellikle engellilerin evden çıkış aşamasından itibaren belirgin hale geldiğini göstermektedir. Özellikle binalarda asansörlerin bulunmaması ya da mevcut asansörlerin Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Erişilebilirlik Kılavuzu (2020) ve Türk Standardı TS 9111 (2023) ölçütlerine uygun olmaması, engelli bireylerin hizmetlere erişimini önemli ölçüde kısıtlamaktadır. Ayrıca asansörlerin bina girişinden birkaç basamak yukarıda konumlanması, evden çıkış, kamusal alanlara ve hizmetlere ulaşma süreçlerinde engelliler ve yakınları için ciddi güçlükler yaratmaktadır. Bu erişilebilirlik sorunları tüm engel gruplarını etkilemekle birlikte, özellikle ortopedik engelli ve tekerlekli sandalye kullanan bireylerin bağımsız hareket etme kabiliyetlerini ciddi biçimde kısıtlamaktadır.

Erişilebilirlik sorunları içinde özellikle engelli asansörlerinin yetersizliği, bakımsızlığı ve erişim ihtiyaçlarına uygun şekilde tasarlanmamış olması, yaygın ve öncelikli bir engel olarak öne çıkmaktadır. Asansörlerin bulunmaması veya engelli bireylerin kullanımına uygun şekilde tasarlanmaması, sadece engellilerin evden çıkış veya eve dönüş süreçlerinde karşılaştıkları bir engel değildir. Aynı zamanda, onları cami cemaati ile birlikte ibadet etmekten de mahrum bırakmaktadır. Özellikle Bingöl’de camilerin ibadet alanlarının genellikle bir kat yukarıda veya birkaç basamak üstte konumlanması, bu alanlara erişimi sağlayan panoramik engelli asansörlerinin eksikliği, ortopedik engelliler ve tekerlekli sandalye kullanan bireylerin ibadete katılımını neredeyse imkânsız hale getirmektedir. İlçelerde bu sorunun daha da derinleştiği katılımcı ifadeleriyle desteklenmektedir. Buna ek olarak, asansör eksikliği sadece cami erişimiyle sınırlı kalmayıp, üst geçit kullanımlarında da kronik bir sorun haline gelmektedir. Üst geçitlerdeki asansörlerin ya çalışmaması ya da kapalı tutulması, bazı üst geçitlerde ise panoramik engelli asansörünün bulunmaması, yalnızca ortopedik engelliler, tekerlekli sandalye kullanıcıları ve görme engelliler için değil, aynı zamanda yaşlılar, kronik rahatsızlığı olanlar ve eklem ağrısı çeken bireyler için de önemli bir erişim engeli oluşturmaktadır. Bu durumlarda engelli bireyler, engelli dernekleri merkezlerinden yardım talep etmekte veya çevrelerindeki sağlıklı bireylerden destek almak zorunda kalmaktadır. Başkalarından yardım istemek zorunda kalmak, engellilerde umutsuzluk ve psikolojik incinme gibi olumsuz duygusal sonuçlara (Lee, 1997; Read, 2016) neden olmakta, sosyal dışlanma ve aşağılanma hissini pekiştirmektedir. Engelli asansörleri ve kent yaşamının tüm fiziksel alt yapısı, evrensel tasarım ilkeleri çerçevesinde ele alınması gereken (Kınalı, 2020, 2022) temel bir insan hakkı olarak görülmelidir. Bu kapsamda kaldırımlar, engelli rampaları, engelli asansörleri, engelli tuvaletleri, bina düzenlemeleri, toplu ulaşım vb. birçok konu bu anlayışla yeniden tasarlanıp, düzenlenmesi gerekir.

Bingöl kentinde erişilebilirlikle ilgili en önemli sorunlardan biri, parklara ya da toplu yaşam alanlarına erişimi sağlayan kaldırımlar, engelli rampaları ve iz yollarındaki işlevsizliktir. Kaldırımlar, rampalar ve yürüyüş yolları engelli bireylerin kullanımına uygun olmayabilmekte, ana caddelerdeki iz yolları ergonomik özellikten yoksun veya deforme hâlde olmaktadır. Bu gözlemler, Çorlu’da Ekici (2021) tarafından yapılan çalışmanın yaya yollarındaki eğim, genişlik, yüzey malzemesi ve rampaların uygun olmaması bulgularıyla örtüşmektedir. Çubukçı’nın (2019) Konya merkezli çalışması da kamu binalarındaki rampa ve geçiş düzenlemelerinin standartlara uygun olmadığını ve engelli bireylerin erişiminde sıkıntılar yarattığını ortaya koymuştur. Ünal ve Alkanjo (2025) tarafından Siirt’te yürütülen çalışmada, kentsel yeşil alanların erişilebilirlik standartlarını inceleyen analizler;

rampaların eğim ölçütlerinin aşılması, yolların yüzey bozuklukları ve yönlendirici iz yollarının eksikliği gibi sorunların yaygınlığını ortaya koymaktadır. Şen ve Yücedağ (2023) ise Denizli-Pamukkale’deki kentsel dış mekânların (parklar, rampalar, merdiven geçitleri) erişilebilirlik standartlarını karşılamadığını ve engelli bireylerin bu dış mekânlara erişiminin yetersiz olduğunu tespit etmiştir. Görüldüğü üzere, Bingöl’deki fiziksel çevre düzenlemelerindeki yetersizliklerden kaynaklanan erişilebilirlik sorunları ile Türkiye’nin diğer illerinde deneyimlenen eksiklikler arasında belirgin paralellikler bulunmaktadır. Bu durum, kentsel fiziksel altyapıların engelli bireylerin sosyal yaşama katılımını sistematik olarak sınırladığını göstermektedir. Bununla birlikte, esnaf tarafından kaldırımlara bırakılan eşyalar ve malzemeler de engelli bireyler için ciddi sorun teşkil etmektedir. Ayrıca bazı kaldırımlara yer yer araçların park edilmesi, kaldırımlar üzerinde yer alan elektrik panoları ve demir direkler de engellilere sorun yaşatmaktadır. Öyle ki bazı durumlarda, özellikle görme engelli bireylerin eşyalara takılıp düşmelerine, çeşitli yaralanmalara bile neden olabilmektedir.

Bingöl kentinde, engelli bireylerin açık alanlara (AVM, Cami, Park vb.) erişimini sınırlayan temel sorunlardan biri engelli tuvaletlerinin işlevsizliği, erişim zorluğu ve hijyen yetersizliği gelmektedir. Katılımcılar, cami, park ve AVM’lerin müştemilatında bulunan engelli tuvaletlerinin hijyenik olmadığı, bazı durumlarda kapalı tutulduğu veya çeşitli temizlik malzemelerinin bırakıldığı depo alanı olarak kullanıldığını dile getirmişlerdir. Bazı cami tuvaletlerinin zeminden en az bir kat aşağıda bulunması da erişimi güçleştirmektedir. Bu bulgular, Türkiye’nin diğer bölgelerinde yapılan çalışmalarla paralellik göstermektedir. Örneğin, Tuna (2018) tarafından Trabzon’da yapılan erişilebilirlik analizinde, okullardaki tuvaletlerin mimari düzenlemelerinin fiziksel engelli öğrencilerin ulaşımını kısıtladığı belirtilmiştir. Benzer biçimde, Yalçın Usal ve Evcil’in (2025) çalışması, kamu ve özel alanlardaki tuvaletlerin engelli bireylerin kullanım gereksinimlerini karşılamadığı, erişim ve kullanım kolaylığı açısından eksik düzenlemeler içerdiği sonucuna ulaşmıştır. Engelli tuvaletlerinin erişilebilir olmaması yalnızca fiziksel bir eksiklik değil, engelli bireylerin sosyal mekânları kullanma hakkını da kısıtlayan yapısal bir engel (Sunay, 2022) olarak değerlendirilmektedir. Bu benzerlikler, Bingöl’de kaydedilen sorunların yalnızca yerel değil, ülke düzeyinde yaygın erişilebilirlik eksikliklerinin birer örneği olduğunu göstermektedir. Erişilebilirlik, yalnızca fiziksel düzenlemeleri değil; aynı zamanda mekânsal adalet, yönetsel etkinlik ve kapsayıcı tasarım gibi çok boyutlu unsurları içeren, bütüncül ve sürdürülebilir yaklaşımlar gerektiren karmaşık bir toplumsal olgu olarak değerlendirilmelidir.

Engelli bireylerin erişilebilirlikle ilgili yaşadığı sorunlardan biri de şehir içi toplu taşıma olanaklarından yararlanırken karşılaştıkları engellerdir. Ulaşım alanında yaşanan zorluklar, engelli bireylerin sosyal hayata katılımını engelleyen önemli bir bariyer olarak öne çıkmaktadır. Özellikle ücretsiz toplu taşıma kartı (AKBİL) sistemindeki uygulama eksiklikleri, bu engeli görünür kılmaktadır. Katılımcılar, Ekim 2019 öncesi sağlık kurulu raporlarının e-Devlet sisteminde bulunmaması nedeniyle AKBİL başvurularının reddedildiğini veya kart vize işlemlerinin gerçekleştirilemediğini belirtmişlerdir. Kooperatif yetkililerine göre, engelli raporlarının alınması ile ilgili yaşanan çeşitli usulsüzlükler ve suistimallerin önüne geçmek için, yönetim kurulu kararı gereği, biniş kartı vize işlemleri sırasında, engelli bireylerin e-Devlet çıktısı engelli raporlarını ibraz etmeleri istenmektedir. Bu durum, engelli bireyler ile kooperatif yönetimleri arasında anlaşmazlıkların ortaya çıkmasına neden olmakta ve ücretsiz ulaşım hakkının fiilen uygulanmasını kısıtlamaktadır.

Araştırma bulguları, engelli bireylerin evlenip aile kurmak, istihdam ve işe girmek ile ilgili ciddi erişim sorunlarıyla karşılaştıklarını göstermektedir. Benzer araştırmalar da (Balci, 2019; Efendioğlu & Emir Öksüz, 2024; Erol Karaca & Nam, 2021; İşler, 2019; Karakuyu, 2017; Mamatoğlu & Tasa, 2018; Öztapak, 2017) engelli bireylerin, bir çeşit sosyal ayrımcılık olarak kabul edilen bu durumlarla sıkça karşılaştıklarını göstermektedir. Evlenip aile kurmak isteyen engelli bireylerin bu isteği öncelikle aileleri tarafından kabul görmemektedir. Ailelerin bu olumsuz tutumunun, engelli bireylerin evlenmeleri halinde, kendilerine büyük bir yük olacaklarını düşünmelerinden kaynaklandığı tespit edilmiştir. Bu durum belki bazı engel grupları için anlaşılır bir durum olarak kabul edilebilir. Ancak, kamuda devlet eliyle istihdam edilen veya özel sektörde çalışarak ailesinin geçimini sağlayan, çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayabilen engelli bireyler için kabul edilebilir bir durum değildir. Zira evlilik hakkı, Türkiye’de 5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanun (2005) ile ulusal, CRPD (2006), UN (2010) ve WHO (2011) ile uluslararası düzeyde temel bir insan hakkı olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, engelli bireylerin evlenmek ve aile kurmak istekleri, aileleri ve toplum tarafından anlayışla karşılanmalı ve desteklenmelidir. Bu konuda, engelli bireyler ve ailelerine yönelik eğitim ve bilinçlendirme çalışmaları yapılabilir. Yanı sıra, Aile ve Gençlik Bankası Projesi kapsamında hayata geçirilen Aile ve Gençlik Fonu’ndan evlenmek isteyen ve durumu uygun olan engelli bireylere faizsiz kredi imkânı veya geri ödemesiz evlilik desteği sağlanabilir.

Hükümet, kamu ve özel sektörde faaliyet gösteren işletmelerin engelli bireyleri belirli oranlarda istihdam etme yükümlülüğünü 4857 sayılı İş Kanunu ve 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun ile yasal olarak güvence altına almıştır. Ancak, uygulamada engelli bireylerin işe yerleşme sürecinde önemli güçlüklerle karşılaştığı görülmektedir (Durmaz, 2017; UNDESA, 2023; Yenipazarlı vd., 2020; WHO, 2011; UN, 2010). Ayrıca, işverenlerin engelli bireylerin istihdamına yönelik olumsuz tutumlar sergiledikleri de tespit edilmiştir (CRPD, 2006; Gönülaçan, 2016; Üngör, 2022; UNDESA, 2023; UN, 2010; WHO, 2011). Bu durum, engelli bireylerin

istihdam sürecindeki yasal haklarının etkin bir şekilde hayata geçirilmesinin önünde önemli bir engel teşkil etmektedir. Ayrıca bazı firmaların engelli bireyleri iş görüşmelerine davet ederken, görüşme sonrası, kendilerine işe alınıp alınmayacakları ile ilgili kısa zamanda haber verileceği söylenmesine rağmen, bilgilendirme yapılmadığı belirlenmiştir. Bununla birlikte engelli bireylerin, kamuda yapılan engelli istihdamı kontenjanlarının artırılmasını istedikleri tespit edilmiştir.

Katılımcılara göre, engellilerin sosyal yaşamlarını sürdürürken karşılaştıkları tüm bu güçlüklerin üstesinden gelinebilmesi, öncelikle toplumun tüm kesimlerinin topyekûn “farkındalık ve bilinçlendirme” eğitimlerinden geçirilmesi ile mümkündür. Erişilebilirlikle ilgili yaşanan sorunların çözümünde yerel yönetimlerce yapılacak fiziksel çevre rehabilitasyon çalışmaları hayati öneme sahiptir. Fiziksel çevre rehabilitasyon çalışmalarının Aile Sosyal Hizmetler Bakanlığı Erişilebilirlik Kılavuzu (2020) ve Türk Standardı TS 9111 (2023) erişilebilirlik ölçütleri dikkate alınarak yapılması, engelli bireylerin sosyal hayata etkin katılımlarında fark oluşturacaktır. Bu kapsamda binalarda engelli bireylerin engel durumlarına uygun asansörler kurulması, kaldırımlarda görme engelli bireyler için ergonomik iz yollarının (sarı bant) yapılması ve deformasyona uğramış iz yollarının onarılması, yol ve kaldırımlar arası geçişler için ergonomik ve kullanışlı engelli rampalarının yapılması erişilebilirliği kolaylaştıracaktır. Kaldırımlarda bulunan elektrik trafolarının kaldırılması, üst geçitler, cami ve cami abdesthanelerinin engelli bireylerin erişimine uygun hale getirilmesi için panoramik engelli asansörlerinin yapılması engelli bireylerin sosyal hayata etkin katılımlarını kolaylaştıracaktır. Cami abdesthanelerinde engelli bireylere tahsis edilen tuvaletlerin (WC) temizliğinin yapılarak kullanıma açık tutulması için belediyeler tarafından temizlik personeli görevlendirilmesi, gerçekleştirilmesi gereken çevresel düzenleme ve erişilebilirlik uygulamaları kapsamında değerlendirilmelidir. Bütün bunlarla birlikte yeterli ve gerekli denetimlerin yapılması, engelli bireylerin karşılaştıkları sorunların çözümünde büyük ölçüde etkili olabilir.

Sonuç olarak engellilik, insani bir durum ve yaygın toplumsal bir olgudur. Her sağlıklı birey, yaşadığı sürece, engelli bir birey olma riski ile karşı karşıyadır. Bu bakımdan engellilik, toplumsal hayatın ve insani değerlerin önemli bir parçası olarak kabul edilmelidir. Engellilik durumu ve engeli olan bireylere yönelik toplumsal tutum ve davranışlarda pozitif değişiklikler ve farkındalıklar geliştirilmelidir. Bu değişim ve farkındalıklar öncelikle zihinlerde gerçekleşmelidir. Toplumun engellilik ve engelli bireylere yönelik tutumlarının oluşmasında, toplumsal kültür ve benimsenen ideolojik yaklaşımlar sonucu öğrenilen (Barnes, 1991) davranışlar olduğundan, farkındalık ve bilinçlendirme çalışmaları oldukça önem arz etmektedir. Kapsayıcı ortamlar yaratma, erişilebilirliği teşvik etme ve damgalamayı azaltma çabaları, engelli kişiler için fırsat eşitliği ve hakların sağlanması bakımından fark yaratacaktır. Engelli bireylere sağlanabilecek doğru destekler, sosyal yaşamlarını kolaylaştıracak düzenlemeler ve uygulamalar sayesinde, engelli bireylerin daha engelsiz ve mutlu bir yaşam sürdürebilmeleri mümkün kılınabilir. Engelli bireylerin diğer normal bireylerin sahip olduğu tüm insani ve sosyal haklarına kavuşmaları ve toplumsal hayatın etkin ve saygın bir bireyi olarak yerini almaları, engelli bireyler ve onları temsil eden sivil toplum kuruluşlarının mücadelesi ve inisiyatifi ile mümkün olabilir (Shakespeare, 2005). Araştırma bulguları temelinde engelli bireylerin yaşamlarının iyileştirilmesi ve sosyal hayata etkin katılımlarının sağlanabilmesi için geliştirilen öneriler şöyle gerçekleşmiştir:

- 1- Toplumun bütün kesimlerinin belli aralıklarla tekrarlanan, bir farkındalık ve bilinçlendirme eğitiminden geçirilmesi
- 2- Kaldırımlarda görme engelli bireyler için ergonomik iz yollarının (sarı bant) yapılması ve deforme olmuş mevcut iz yollarının onarılması
- 3- Yol ve kaldırımlar arası geçişler için ergonomik engelli rampalarının yapılması
- 4- Kaldırımlarda bulunan elektrik trafolarının kaldırılması
- 5- Banka ATM’lerinin tüm engel grupları için erişilebilir olmasının sağlanması
- 6- Parklarda engelli bireyler için erişimi kolay tuvaletlerin (WC) yapılması ve temiz tutulması
- 7- Üst geçitler, cami ve cami abdesthanelerinin engelli bireylerin erişimine uygun hale getirilmesi için panoramik engelli asansörlerinin yapılması
- 8- Cami abdesthanelerinde engelli bireylere tahsis edilen tuvaletlerin (WC) temizliğinin yapılarak kullanıma açık tutulması için ilgili belediyeler tarafından temizlik personeli görevlendirilmesi
- 9- Aile ve Gençlik Bankası Projesi kapsamında hayata geçirilen Aile ve Gençlik Fonu’ndan evlenmek isteyen ve durumu uygun olan engelli bireylere faizsiz kredi imkânı veya geri ödemesiz evlilik desteği sağlanması
- 10- Engellilerin istihdamı ile ilgili özel sektörde faaliyet gösteren firmaların, yasalarla güvence altına alınan engelli birey çalıştırma kontenjanları bakımından denetlenmesi
- 11- Valilik bünyesinde, engelliler yararına kurulan dernek yöneticilerinin de yer aldığı “Engelsiz Şehir/Kent Komisyonu” oluşturularak, gerekli denetimlerin yapılması

KAYNAKÇA

- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2020). *Erişilebilirlik kılavuzu*. Ankara: Uzman Matbaacılık
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2021). 2030 Engelsiz Vizyon Belgesi. https://www.aile.gov.tr/media/94718/2030_engelsiz_vizyon_belgesi.pdf
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2023). Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni. https://aile.gov.tr/media/135432/eyhgm_istatistik_bulteni_nisan_23.pdf
- Ay, H. (2018). *Engellilere yönelik yerel yönetim hizmetleri: Bursa Büyükşehir Belediyesi örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Babaoğlu, C. (2018). Türkiye’de anakentlerde engellilere yönelik hizmetler ve sorun alanları. *Tesam Akademi Dergisi*, Yerel Yönetimler Özel Sayısı, 79-110. <https://doi.org/10.30626/tesamakademi.419241>
- Balcı, S. (2019). Engellilerin sosyal dışlanma algılarının bazı sosyodemografik değişkenlere göre incelenmesi. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, (14), 59-79. <https://doi.org/10.46218/tshd.1139360>
- Barnes, C. (1991). *Disabled people in Britain and discrimination: A case for anti-discrimination legislation*. London.; Hurst Co.
- Baykoç, N. & Şahin, S. (2018). Özel eğitimin tarihi gelişimi. N. Baykoç (Ed.). *Özel Eğitim ve Kaynaştırma*, içinde (s. 26-41), İzge Yayıncılık.
- Bucuka, Y. (2019). Engelliler, din ve sosyal dışlanma. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 899-930. <https://doi.org/10.29029/busbed.581022>
- Burcu, E. (2011). Türkiye’deki engelli bireylere ilişkin kültürel tanımlamalar: Ankara örneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28(1), 37-54.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Cavkaytar, A. & Diken, İ. H. (2005). *Özel eğitime giriş*. Kök Yayıncılık.
- Centers for Disease Control & Prevention (CDC), (2013). CDC Grand Rounds: Public Health Practices to Include Persons with Disabilities. *Morbidity and Mortality Weekly Report*, 62(34), 697–701. <http://www.jstor.org/stable/24852381>
- Creswell, J. W. (2016). *Nitel araştırma yöntemleri*. M. Bütün ve S. B. Demir (Çev. Ed.). Ankara: Siyasal
- Creswell, J. W. & Miller, D. L. (2000). Determining validity in qualitative inquiry. *Theory Into Practice*, 39(3), 124-130. doi:10.1207/s15430421tip39032.
- Çetintaş, E. (2017). *Lise öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarının okul sosyal hizmeti odağında incelenmesi: Erzincan ili örneği*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Çitil, M., & Doğan, İ. (2019). Engelli çocuğu olan ailelerin yapısı ve toplumsal ilişkilerinin belirlenmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19(43), 61-108. <https://doi.org/10.21560/spcd.v19i46288.453941>
- Çubıkcı, M. (2019). Evaluation of accessibility for all in public buildings: Konya case. Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Durmaz, Ş. (2017). Engellilik ve işgücü piyasası ilişkisi. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(15), 249-276.
- Efendioğlu, K., & Emir Öksüz, E. (2024). Implicit attitudes towards people with disabilities. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33(1), 31-46. <https://doi.org/10.35379/cusosbil.1295030>
- Ekici, B. (2021). Engelli kullanımı açısından yaya yollarının erişilebilirliğinin değerlendirilmesi: Çorlu (Tekirdağ) örneği. *Journal of Architectural Sciences and Applications*, 6(1), 115-124. <https://doi.org/10.30785/mbud.827732>
- Ergün Tuna, B. (2018). *İlkokulların sirkülasyon alanları ve engelli tuvaletlerinde fiziksel engellilere yönelik erişilebilirlik analizi: Trabzon ili örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Erol Karaca, Z., & Nam, D. (2021). Kronik Bir Sosyal Sorun: Engellilere Yönelik Ayrımcılık. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(1), 167-194.
- Finkelstein, V. (1987). Disabled people and our culture development. *London Disability Arts Forum*, 8, Published in DAIL. <https://www.independentliving.org/docs3/finkelstein87a.pdf>
- Gönülağan, A. (2016). Engelli istihdamına yönelik işveren tutumları: Trabzon örneği. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(3), 111-130. <https://doi.org/10.11616/basbed.vi.455300>
- Gültekin, T., & Sezer, S. (2017). Engelli ailelerinin yaşadıkları sosyal ve ekonomik sorunlar. *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*, 2(2), 81-100.
- Gürler, S. (2016). *İnsan hakları bağlamında engelli kadınların uluslararası hukukta korunması ve Türkiye örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gürün, F., & Kararağaç, Ş. (2017). Sosyal belediyeçilik anlayışı üzerinden engellilere yönelik hizmetler. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 12(48), 43-62.

- İlhan Ildız, G., & Tezel, D. (2018). Engelli bireylere yönelik tutumlara ilişkin Türkiye’de gerçekleştirilen çalışmaların incelenmesi. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, 3(2), 599-609. <https://doi.org/10.21733/ibad.428743>
- İşler, Y. S. (2019). *Engelli bireylere yönelik evlilik tutumları ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kahraman Güloğlu, F. (2022). Engellilik hakkında kavramsal karmaşanın nedenleri ve Türkiye’deki durum. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(1), 291-315. <https://doi.org/10.33417/tsh.989123>
- Karaağaç, Ş. (2017). *Sosyal belediyeçilik anlayışı üzerinden engellilere yönelik hizmetler: İBB Engelliler Müdürlüğü örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karakuyu, A. (2017). Engellilerin bakışıyla çalışma ve günlük hayattaki engelli sorunları. *Kesit Akademi Dergisi*, (12), 674-685.
- Kınalı, G. (2020). Rehabilitasyonda topluma katılımın iki anahtarı: Erişilebilirlik ve evrensel tasarım. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* (Erişilebilirlik Özel Sayısı), 1, 106-118. <https://doi.org/10.21560/spcd.vi.818685>
- Kınalı, G. (2022). Topluma katılım açısından engelli hakları. R. Aydın ve İ. Keskin (Ed.). *Engellilik Araştırmaları Yazıları*, içinde (s.19-51), İstanbul Üniversitesi Yayınları. DOI: 10.26650/B/SS46.2022.013.02
- Lee, F. (2002). The social costs of seeking help. *The Journal of Applied Behavioral Science*, 38(1), 17-35. <https://doi.org/10.1177/0021886302381002>
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1986). But is it rigorous? Trustworthiness and authenticity in naturalistic evaluation. *New directions for evaluation*, (30), 73-84.
- Mamatoğlu, N., & Tasa, H. (2018). Engelliye yönelik ayrımcılık ve iş yerinde engelli. *Türkiye Klinikleri J Pschol-Special Topics* 3(1), 1-10.
- Oliver, M., & Barnes, C. (2013). Disability studies, disabled people and the struggle for inclusion. *The sociology of disability and inclusive education* (pp. 20-33). Routledge.
- Özcan, A., Özdil, K., Küçük, G., & Şermet Kaya, Ş. (2016, May 2-4). *Üniversite öğrencilerinin engellilere yönelik tutumları*. II. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu, Nevşehir, Türkiye. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi. <http://hdl.handle.net/20.500.11787/2927>
- Özer, S. (2015). İslam ve diğer medeniyetlerin engelliye bakışı. *Bilimname*, 28(1), 55-65. <https://research.ebsco.com/c/q2e35c/viewer/pdf/5xwnyri3jn>
- Öztabak, M.Ü. (2017). Engelli bireylerin yaşamdan beklentilerinin incelenmesi. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 9, 355-375. <https://doi.org/10.16947/fsmia.323388>
- Öztürk, M. (2011). Türkiye’de Engelli Gerçeği. Müsiad Yayınları, İstanbul
- Partici, R. (2018). *Üniversitelerde eğitim gören engelli öğrencilerin eğitimleri sırasında karşılaştıkları problemler (Kırıkkale Üniversitesi örneği)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. M. Bütün ve S. B. Demir (Çev. Ed.). Ankara: Pegem Akademi
- Peters, S. (2000). Is there a disability culture? A syncretisation of there possible world views. *Disability and Society*, 15 (4), 583-601.
- Read, S. (2016). Dilemmas of stigma, support seeking and identity performance in physical disability: A social identity approach. *Disability and Society*. <https://doi.org/10.1080/09687599.2016.1190156>
- Seyyar, A. (2011). *Sosyal politika bilimine giriş*, Sakarya Yayıncılık, Sakarya.
- Shakespeare, T. (2005). Disability studies today and tomorrow. *Sociology of health & illness*, 27(1), 138-148.
- Siebers, T. (2001). Disability in theory: From social constructionism to the new realism of the body. *American Literary History*, 13 (4), 737-754.
- Sunay, M. M. (2022). Engelli bireylerin ve ailelerinin yerel yönetimlerden beklentileri. A. R. Aydın ve İ. Keskin (Ed.). *Engellilik Araştırmaları Yazıları*, içinde (s. 385-401), İstanbul Üniversitesi Yayınları. DOI: 10.26650/B/SS46.2022.013.16
- Stiker, H. J. (2019). A history of disability. University of Michigan Press.
- Şat, N & Göver, T. (2017). Engelliler için Belediyelerin Erişilebilirlik Sorumlulukları: Çorum Engel Haritası Projesi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 10(1), 521-541. <https://doi.org/10.17218/hititsosbil.287902>
- Şen, D., & Yücedağ, C. (2023). Engelli Bireylerin Denizli-Pamukkale’deki Kentsel Dış Mekânlara Erişilebilirliğinin İncelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 73-84. <https://doi.org/10.29048/makufebd.1245415>
- Şişman, Y. (2012). Özürlülük alanında kullanılan kavramlar üzerine genel bir değerlendirme. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 7(28), 69-85. <https://doi.org/10.21560/spcd.74554>
- Taylor, S. (1999). Health, illness and medicine. *Sociology: Issues and Debates*. London: MacMillanPress

- Uludağ Güler, Ç., & Çakı, N. (2021). Büyükşehir belediyelerinin engellilere yönelik hizmetlerinin içerik analizi yöntemi ile değerlendirilmesi. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 19(1), 92-127. <https://doi.org/10.33688/aucbd.847546>
- United Nations Human Rights (2010). Monitoring the Convention on the Rights of Persons with Disabilities.
- United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD), (2006). <http://www.un.org/esa/socdev/enable/rights/convtexte.htm>
- United Nations Office for Disaster Risk Reduction (UNDRR), (2023). 2023 Global Survey Report on Persons with Disabilities and Disasters. Geneva. <https://www.undrr.org/media/90432/download?startDownload=true>
- United Nations Department of Economic and Social Affairs (UNDESA), (2023). *World Social Report 2023: Leaving no one behind in an ageing World*. <https://doi.org/10.18356/9789210019682>
- Ünal, A., & Alkanjo, S. (2025). Assessing the accessibility standards of urban green spaces: A case study of Siirt. *Bozok Journal of Engineering and Architecture*, 4(1), 94-103. [DOI:10.70700/bjea.1674914](https://doi.org/10.70700/bjea.1674914)
- Üngör, İ. (2022). Türkiye’de iş yaşamında engellilik algısı. A. R. Aydın ve İ. Keskin (Ed.). *Engellilik Araştırmaları Yazıları*, içinde (s. 440-465), İstanbul Üniversitesi Yayınları. DOI: 10.26650/B/SS46.2022.013.18
- World Health Organization (2011). *World Report On Disability*. <https://www.who.int/publications/i/item/9789241564182>
- World Health Organization Disability Assessment Schedule (WHODAS 2.0), (2010). *Measuring Health and Disability : WHODAS 2.0*. [https://www.who.int/publications/i/item/measuring-health-and-disability-manual-for-who-disability-assessment-schedule-\(-whodas-2.0\)](https://www.who.int/publications/i/item/measuring-health-and-disability-manual-for-who-disability-assessment-schedule-(-whodas-2.0)).
- Yalçın Usal, S. S., & Evcil, A. N. (2025). Aile tuvaleti ihtiyaç mıdır? Kullanım açısından bir değerlendirme. *Ergonomi*, 8(1), 26-35. <https://doi.org/10.33439/ergonomi.1565433>
- Yenipazarlı, A., Çondur, F., & Cömertler, N. (2020). Engelli Bireylerin Kamu Hizmetlerinden Memnuniyeti: Nazilli İlçesi Örneği. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 77-93. <https://doi.org/10.30803/adusobed.790217>
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- 5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanun (2005). 25868 Sayılı Resmi Gazetede 07/07/2005 tarihinde yayımlanmıştır.
- 4857 Sayılı İş Kanunu (2003). 25134 Sayılı Resmi Gazetede 10/06/2003 tarihinde yayımlanmıştır. Türk Standardı TS 9111 (2023). Özürlüler ve Hareket Kısıtlılığı Bulunan Bireyler İçin Binalarda Ulaşılabilirlik Gerekleri.

ÇALIŞMANIN ETİK İZNİ

Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

Etik kurul izin bilgileri

Etik değerlendirmeyi yapan kurul adı: Bingöl Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu

Etik değerlendirme kararının tarihi: 09.01.2025

Etik değerlendirme belgesi sayı numarası: 17.01.2025-E.192942

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Çalışmanın tamamı tek yazar tarafından gerçekleştirilmiştir.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışma belli oranda, Bingöl Üniversitesi Proje Koordinasyon Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından yürütülen Özel Eğitim Emek İster (TREESP2.1.IQSES/242) isimli proje kapsamında gerçekleştirilmiştir.